

Domaniczky Endre ¹
Mádl Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia hivatalnok
(1956-1971)

Mádl Ferenc munkavállalóként két intézménnyel állt hosszú, több évtizedes kapcsolatban: a Magyar Tudományos Akadémiával, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel. Ezen belül a csúcstartó az Akadémia, amelynek munkájában – különböző formákban, szervezeti egységekben és jogcímenek – több mint fél évszázadon keresztül, 1956 és 2011 között folyamatosan részt vett.

Az alábbiakban ennek az időszaknak a kezdeti szakaszát, a szervezeti kereteket és a feladatokat tekintem át vázlatos formában, elsődlegesen² az MTA Levéltárának vonatkozó³ iratanyaga alapján. Jelen írás szerkezetét, fejezeteit tehát elsődlegesen a levéltári források összetétele határozza meg.

Pályaválasztás és pályamódosítás

Mádl Ferenc saját életútjáról adott kevés interjúinak egyikében úgy fogalmazott, hogy „...*a Tudományos Akadémián a jogtudományok referense lettem, amit köszönhettem nagynevű professzoromnak, Nizsalovszky Endre akadémikus úrnak... Ő vett maga mellé...*”⁴ Később azt is elmesélte, hogy Nizsalovszky „[a]z egyetem után, 1956-ban odavett maga mellé titkárnak az Akadémiára... Őt kirúgták..., én maradhattam.”⁵ A történet – inkább eseménysor – azonban összetettebb volt annál, mintsem egy interjú keretében érdekesen el lehessen mondani, így az interjúalany kénytelen volt rövidíteni, egyes epizódokat elhagyni. Mádl Ferenc ráadásul közismert szerénysége és „*a rá jellemző tartózkodás*”⁶ miatt – nemcsak nyilvánosan, de szűkebb körben is – lehetőség szerint próbálta elkerülni, hogy magáról beszéljen. Így történhetett, hogy a két interjú hézagait évtizedekkel később csupán a levéltári forrásoknak – és a már ezek ismeretében készített interjúknak⁷ – köszönhetően sikerült kitölteni.

Az alapkérdés az volt, hogy hogyan, mikor és milyen beosztásban került a fiatal Mádl a Magyar Tudományos Akadémiára. Arról ugyanis, hogy ott mivel foglalkozott, már jóval több információ áll rendelkezésre. A kezdetek felvázolásához azonban egészen az ELTE-n töltött egyetemi időszakhoz kell visszanyúlnunk.

Mádl Ferenc 1955. július 14-én tette le az utolsó államvizsgáját, így már csak a diplomájának átvétele maradt hátra. Akkoriban a jogászok pályaválasztása részben kötött volt, ugyanis a nappali képzés elvégzését kötelező szakmai gyakorlat követte.⁸ Mádl Ferenc polgári jogból írta a szakdolgozatát, amelyre témavezetőjétől, Világhy Miklóstól jelest kapott.⁹ Jeles lett a polgári jogi államvizsgálója is – ezt Nizsalovszky Endre előtt tette le – és összességében is kitűnő eredménnyel végezte el az egyetemet. A sokgyermekes földműves családból érkező Mádl káderlapján a pécsi epizód – Kocsis dékán minden ezirányú kísérlete ellenére – sem hagyott nyomot.¹⁰

Akkoriban, amikor Mádl Ferenc a szakdolgozata elkészítésével foglalkozott, az Igazságügyi Minisztériumban már évek óta az igazságszolgáltatási reform előkészítésén dolgoztak. Az ezzel

kapcsolatban készült jelentések egyik visszatérő fordulataként olvasható, hogy a bírósági apparátusban „[a] felfrissítés szükséges és elodázhatatlan.”¹¹ Ezalatt a jelentés készítői a „horthysta” bírói kar egy(re nagyobb) részének fiatal, megfelelő családi háttérrel és – nem utolsósorban – ideológiai felkészültséggel rendelkező („fejlődőképes”) jogászokkal való felváltására utaltak,¹² akik kellő nyitottsággal állnak az új rendszer által megfogalmazott politikai elvárásokhoz. A cserékre elsősorban azért volt szükség, mert „...a bíránk többsége által folytatott ítélkezési gyakorlat... során hol jobbról, hol balról sértik meg a Párt politikáját, túlnyomó részben... azért, mert képtelenek a Párt politikájának a lényegét megérteni és a gyakorlatban megvalósítani.”¹³

Annak ellenére, hogy a bírósági fizetés akkoriban legendásan alacsony volt,¹⁴ az egyetemen, illetve az Igazságügyi Minisztériumban joggal gondolhatták, hogy a tehetséges fiatal jogász tudását leginkább az igazságszolgáltatásban tudják majd hasznosítani.¹⁵ Bár a jogszabály szerint „[a] kijelölés során a dolgozó kívánságait lehetőség szerint figyelembe kell venni”,¹⁶ annak nincs nyoma, hogy ez Mádl esetében megtörtént volna. Igaz, annak sem, hogy kifogásolta volna¹⁷ a számára kijelölt munkahelyet az akkoriban¹⁸ újonnan megalakult Nagy-Budapest peremén fekvő kispesti járásbíróságon. A fiatal ember ugyanakkor – mint ezt az utolsó, a nyolcvanadik születésnapján készült interjújában megemlítette – tudatában volt annak, hogy a bírói karrier milyen fokú alkalmazkodással jár(hat) egyes területeken, és azt is tisztán látta, hogy az elvárt igazodásra, elvei feladására ő nem lesz képes.¹⁹

A kispesti bíróság egyébként Mádl akkori lakóhelyétől²⁰ viszonylag könnyen megközelíthető volt (lett volna),²¹ ha be tudott volna járni, de erre – katonai kiképzése és családi nehézségek miatt – csak hónapokkal később került sor. A munkába állást követően készült jellemzésében a bíróság vezetője kifejezetten tehetségesnek látta a fiatal fogalmazót,²² akit azonban rövidesen a város másik végébe, Újpestre vezényeltek át.²³ Ott sem maradt azonban pár hétnél tovább, mert a kezébe került az Akadémia aspirantúráról szóló pályázati felhívása, amelyet a Fővárosi Bíróság elnökének jelentkezésre buzdító levelével együtt köröztettek a helyi bíróságokon.²⁴ Ennek ismeretében válik érthetővé a miniszter Mádl azon mondata, miszerint „[k]ezdettől fogva érdekelt a tudomány, hajtott a betű szenvedélye, nehezen viseltem el, ha üres papír volt előttem.”²⁵

Vagyis Mádl Ferenc – az előnyökkel és hátrányokkal egyaránt számot vetve – egy váratlan lehetőséget ragadott meg, amely egyébként habitusának teljesen megfelelt, a közvetlen politikai befolyástól nagyobb távolságot biztosított, és – siker esetén – anyagilag is jobb feltételeket kínált, mint a korabeli bírósági karrier.²⁶

Mádl Ferenc az egyike volt annak a két főnek, akinek pályázatát felettese, a Fővárosi Bíróság elnöke az Akadémiára továbbította. Abban az évben azonban a jogtudományon belül csak polgári eljárásjogra és nemzetközi jogra hirdettek meg aspiránsi helyeket. Mádl Ferenc pályázati anyaga nem maradt fent, de – Nizsalovszkyval való kapcsolatára is tekintettel – valószínűsíthető, hogy polgári eljárásjogi témával pályázhatott. Bár a felvételi bizottság összetétele kedvező volt számára,²⁷ Mádlt – ekkor még – nem vették fel aspirantúrára, sőt, a neve sem bukkan fel az 1956-os TMB-anyagokban.²⁸ Ennek a legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy nem is volt szükség a pályázat elbírálására,²⁹ mert azt *ad acta* tették,³⁰ Mádlt pedig aspirantúra helyett átvették a hivatali állományba.

Nizsalovszky, aki Mádlt már az ELTE-n tanította, a forradalom előtt az állam- és jogtudományok egyik legfontosabb alakítójának számított az Akadémián, annak ellenére, hogy

„*polgári berögződéseit*” különösebben sohasem titkolta.³¹ Az ő támogatásával³² tehát Mádl akár pályázat nélkül is bekerülhetett a hazai tudományos élet szentélyébe – feltéve, ha ehhez Szabó Imre osztálytitkár³³ támogatását is sikerül megszerezni. Szabó – aki valószínűleg Mádlt szintén az egyetemről³⁴ ismerte – egyfelől vonalas pártkatona volt, másfelől azonban tudományos kérdésekben – ameddig ezek politikai elvárásokkal nem ütköztek³⁵ – értékelte és támogatta a tehetséget, és felvállalta a szakmai álláspont képviselőjét.³⁶ Szabó Imre a saját jogán is, de osztálytitkárként is döntési helyzetben volt, és ez utóbbi szerepkörében hatásköreit éppen 1956 elején erősítette meg egy MTA elnöki utasítás.³⁷ Mindezek ismeretében válik egyértelművé a Mádl Ferenc 1959-es önéletrajzában olvasható szakasz, amely szerint a bíróságról „...*a Magyar Tudományos Akadémiához az Akadémia kikérése alapján, áthelyezéssel kerültem.*” Vagyis eredetileg a bírói pálya rejtelmével ismerkedő fiatalember ragadta meg a lehetőséget, hogy az Akadémiára kerüljön (akár főállású, akár levelező aspiránsként), de végül – érdeklődésére felfigyelve – ott egykori tanárai, Nizsalovszky és Szabó „nyúltak utána,” és – élve a Munka törvénykönyvében biztosított jogkörökkel³⁸ – főállásban³⁹ hozták őt át – kötelező szakmai gyakorlata alatt – az Akadémiára. Ez a jogi forma egyébként Mádlnak is kedvező volt, ugyanis a törvény értelmében fél éven belül kérhette volna a bíróságra történő visszahelyezését.⁴⁰ Erre azonban nem került sor, ugyanis Mádl „*jó viszonyban volt a kollégáival... Nem voltak ellenségei... Barátságos, segítőkész... és udvarias volt..., kedvelték.*”⁴¹ Ráadásul nemcsak Nizsalovszky Endrével került bizalmi viszonyba, hanem a tehetséges fiatalokat általában támogató Szabó Imrével is. Így válik érthetővé a közel négy évtizeddel későbbi visszaemlékezés tömör állítása: amikor Nizsalovszkyt a forradalom után „*kirúgták... én maradhattam.*”

A munkájára ugyanis szükség volt, terhelhetőségét, munkavégzésének magas színvonalát és széleskörű nyelvtudását pedig rövid idő⁴² alatt megismerték. Megbízta benne, ezért a saját jogán maradhatott, annak ellenére, hogy az első félévben valószínűleg mindvégig Nizsalovszky közvetlen közelében mozgott, „*a titkára*” volt.⁴³

A hivatalnok

Mádl Ferenc 1956-1971 között dolgozott az MTA apparátusában. Ám miután főállásban átkerült az egyetemre, akadémiai kollégái még évekig igényt tartottak a munkájára, ezért különböző jogi formákban egyes feladatokat egészen az 1980-as évek elejéig továbbra is ellátott. Erre tekintettel talán inkább úgy kellene fogalmazni, hogy azt a 15 évet, amikor az MTA Központi Hivatalában volt a főállása, alapvetően három szakaszra lehet osztani: a.) 1956. május-december; b.) 1957-1969 közötti évek; c.) 1970-1971 közötti időszak. Külön kell azonban szólni d.) Mádl szaktitkári időszakáról (1965-1966), amelyet éppen a legnehezebb időben, a II. osztály szétválásához kapcsolódóan látott el, és amely jelentős többletmunkával és -felelősséggel járt. Végül meg kell emlékezni e.) a szakszervezeti tevékenységéről is, amelyet társadalmi munkaként végzett.

Nizsalovszky „titkára” (1956. május-december)

Mádl Ferenc korai személyi anyaga⁴⁴ valószínűleg a forradalom idején – az MTA korabeli személyzeti anyagaival együtt – semmisült meg.⁴⁵ A legkorábbi iratanyag, ami alapján a munkakörét és a beosztását rekonstruálni lehet, az ötvenes évek végéről származik. Ekkori adatlapján található a munkába állás pontos dátuma is: 1956. május 15. A kínzó forráshiány ellenére néhány elfekvő, rendezetlen anyagból következtetni lehet az első időszak feladataira. 1959-es önéletrajzában Mádl úgy fogalmazott, hogy „[a] Magyar Tudományos Akadémia apparátusában főelőadói minőségben az állam- és jogtudományok szakelőadója, valamint a Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya nemzetközi szakelőadója vagyok.” Ez konkrétan – az MTA elnökének utasítását figyelembe véve⁴⁶ – azt jelentette, hogy Mádl Ferenc az Akadémia Hivatalába, a II., a Társadalmi és Történeti Tudományok Osztály Szaktitkárságára került áthelyezéssel. Minden akadémiai osztályhoz tartozott egy szaktitkárság, amely a struktúráján belül önálló osztályként a hivatalvezető közvetlen felügyelete alatt állt.⁴⁷ A szaktitkárság működését, a szaktitkár és a szakelőadó feladatait csak 1962-ben – a már létező gyakorlat alapján⁴⁸ – rögzítették írásban. Általánosságban azonban elmondható, hogy Mádl Ferenc elsődleges feladata „a jogtudomány szervezése” volt. Ő foglalkozott a Jogtudományi Bizottság és a Jogtudományi Intézet ügyeivel.⁴⁹ Miután azonban kiderült, hogy „pontos, fegyelmezett és nagy munkabírású munkatárs”,⁵⁰ más feladatokba is bevonták, de ez nagy valószínűséggel már Szabó Imre döntése alapján történt.⁵¹

A legelső feladatok között lehet említeni az Állam- és Jogtudományi Bizottság (továbbiakban: ÁJB), illetve az Állam- és Jogtudományi Intézet (továbbiakban: ÁJI) működésével kapcsolatos ügyeket, amelyek meghatározásában a forradalom előtt a két jogász akadémikus, a pártvéleményt megjelenítő Szabó Imre és a szakmai vonalat képviselő Nizsalovszky Endre egyaránt fontos szerepet játszott.⁵² Ezekbe Mádlt nyilvánvalóan először Nizsalovszky avatta be, Szabó Imre pedig ennek során ismerkedett meg közelebbről a jó káderlappal és kiváló tudományos előélettel rendelkező fiatalemberrel. Mádlt kezdettől fogva bevonhatták az aspiránsi ügyek intézésébe is,⁵³ ami akkor teljes mértékben Nizsalovszky fennhatósága alá tartozott. Ennek keretében „Bandi bácsi” mellett ült a szóbeli meghallgatásokon mint „az osztály megbízottja” (valójában mint elnöki titkár),⁵⁴ majd a felvételi bizottság ülésein, és vezette a jegyzőkönyveket (kézírásos jegyzetei – részben rendezetlenül – fennmaradtak az iratanyagban),⁵⁵ illetve intézte a hallgatói ügyeket (levelezés, felszólítások, értesítések, igazolások).

Mádl Ferenc kiváló nyelvtudása⁵⁶ vélhetően már belépésétől fogva ismert volt nemcsak Nizsalovszky, de Szabó Imre előtt is. Erre tekintettel valószínűleg kezdettől fogva részt vett az osztály külkapcsolatainak intézésében,⁵⁷ bár ennek első írásos nyomai csak a forradalom utáni időszakból maradtak fenn.

Szabó Imre és Eörsi Gyula „szakmai jobbkeze” (1957-1969)

A forradalom alatt – „miközben az Akadémia elnöki tisztére Kodály Zoltánt kérték fel”⁵⁸ – Nizsalovszky az MTA főtitkáráként⁵⁹ működött. Nem a posztot kereste, elsősorban a

tudományos élet pozícióinak védelme és kollégái érdekeinek képviselése érdekében vállalta el a megbízást.⁶⁰ Nyugodt és barátságos viselkedése jótékony hatással volt az apparátusra. „*Nem lesz semmi bajunk*” – mondogatta.⁶¹ A retorziókat azonban – a bukást követően – minden jószándéka ellenére sem kerülhette el. Ezek fájdalmasak voltak, hiszen az egyetemről ki-, az Akadémia képviselétől pedig eltiltották, és jó ideig a tudományos életben is csak korlátozottan lehetett jelen. Elszigeteltsége közel egy évtized múltán, a világpolitikai események nyomán kezdett csak enyhülni, és ekkor térhetett vissza a tudományos élet „második” vonalába, majd utazhatott újra külföldre. Bár Nizsalovszkyt „*kirúgták*”,⁶² Mádl Ferencsel nem szakadt meg a kapcsolata, előbb a háttérből, majd később újra nyilvánosan egyengette legkedvesebb tanítványa útját.⁶³

Mádl Ferenc 1956-1969 között két helyen, a II., majd a IX. osztály szaktitkárságán dolgozott. A II. osztály eredetileg a társadalomtudományok többségének integrálására törekedett, de a tudományterületeken belül – az 1950-es évek közepétől – a jogászok erős pozíciókkal rendelkeztek. Ennek kívülről is látható jeleként osztálytitkárrá Szabó Imrét választották, akinek akadémiai pályafutása, miután fél évtizeden át birtokolta a tisztséget, később a főtitkárhelyettesi, majd az alelnöki pozícióig ívelt fel.⁶⁴ Szabó karrierjének kedvező alakulása is közrejátszhatott abban, hogy a jogászok a II. osztályon belül továbbra is erősek maradtak, mert az egyre magasabb beosztások mellett – intézetigazgatóként – ő továbbra is jelen volt az osztályvezetőségben. Bár az osztálytitkárság Szabó lemondása után a filozófusokhoz került, az osztálytitkár-helyettes Eörsi Gyula lett,⁶⁵ akit 1965-ben, a IX. osztály kiválása után,⁶⁶ az új osztályvezetőségben is megválasztottak.⁶⁷ Annak ellenére tehát, hogy Mádl Ferenc közvetlen főnökei – az 1965-1966. év kivételével, amikor maga is szaktitkárként működött – az osztálytitkár „*operatív*” segítőinek számító szaktitkárok voltak,⁶⁸ Szabó Imrével és Eörsi Gyulával, akikkel a Jogtudományi Intézetben is együtt dolgozott, szintén napi kapcsolatban állt,⁶⁹ ami – kétségtelenül – erősítette apparátuson belüli pozícióját.

Széleskörű nyelvismerete miatt a II. osztály külügyi referensi feladatai valószínűleg már belépése után hozzá kerültek.⁷⁰ Ennek keretében Mádl részben külföldi intézetekkel és kutatókkal való egyszerűbb levelezést intézte (a bonyolultabb és hosszabb iratokat külön fordították), általában azonnal elkészítve az idegennyelvű (az anyagban angol és német tervezetei találhatóak⁷¹) vezetői választervezeteket (az osztályvezetés⁷² részére), és ennek kapcsán kerülhetett hozzá az osztályvezetés külföldi útjainak előkészítése,⁷³ illetve az útijelentések gyűjtése. Ez utóbbi kör egyre gyarapodott, a '60-as években Mádl gyűjtötte az ÁJI munkatársainak útijelentéseit is. Hozzá tartozott továbbá az utazásokkal kapcsolatos kiviteli engedélyek⁷⁴ előkészítése, az ún. különmeghívásokkal kapcsolatos ügyintézés,⁷⁵ a hatvanas évek közepén részt vett továbbá a külföldi pályázatok összesítésében is.⁷⁶

Ugyancsak a nyelvismerete révén vonták be a '60-as évek közepén (adatok 1965-ből és 1966-ból állnak rendelkezésre) a II. osztály által szervezett nyelvvizsgák előkészítésébe és lebonyolításába. Mádl azért volt jó választás, mert ekkor már az angol, német és francia mellett oroszul is értett,⁷⁷ így a nyelvvizsgák egy részében ő elnökölt, egyúttal pedig nyelvvizsgabizottságokban az osztály képviselét is ellátta. A nyelvvizsgákkal kapcsolatos feladatokkal még a IX. osztályon is foglalkozott, és miután a jogászok a II. osztályból kiváltak, a bölcsészeknél ezt a feladatot átvevő személy részére egy részletes leírást és mintafeladatokat hagyott hátra,⁷⁸ hogy a vizsgák szervezését megkönnyítse.

A szerkesztői és könyvkiadói feladatok iránt kifejezetten érdeklődő Szabó Imre – látva a fiatalember terhelhetőségét és képességeit – valamikor 1957 első felében⁷⁹ az Osztályközlemények technikai szerkesztését bízta Mádl Ferencre,⁸⁰ amely munkaigényes feladat volt, és nagy odafigyelést kívánt.⁸¹ 1959-ben – megindulásától – pedig ő lett „*technikai szerkesztője a Magyar Tudományos Akadémia idegen nyelvű jogtudományi folyóiratának, az Acta Juridica-nak*” is.⁸² Arról, hogy a technikai szerkesztő (szerkesztőségi titkár) feladatai az írógépek korában mennyire összetettek voltak, az Állam- és Jogtudományi Bizottság (ÁJB) anyagában fennmaradt leírásból⁸³ kaphatunk képet.

Szabó 1960-ban⁸⁴ – „*káderhiány miatt*”⁸⁵ – Mádlt félálláson átvitte az ÁJI-be. Itt a kutatás mellett az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítőjének (későbbi nevén Állam- és Jogtudománynak) technikai szerkesztése is az ő feladata lett,⁸⁶ amit ugyancsak nagyon komolyan vett. Ráadásul éveken keresztül lektorálta is a lapba leadott tanulmányok egy részét – mert a Kiadó a lektorok fizetésére nem rendelkezett külön kerettel. Mikor pedig más munkái mellett nem maradt ideje az adott szám összes írásának átolvasására, saját fizetéséből fizette ki a lektorokat.⁸⁷ Munkamódszerére utalt, de egyúttal személyiségének egy alapvető vonását – a közvetlenséget – is sikerült megragadnia visszaemlékezésében id. Trócsányi Lászlónak, amikor azt írta, hogy Mádl Ferenc „...*minden szám anyagának összeállításakor személyesen kereste fel az összes kutatót, mit kívánnak publikálni, még a kezdő kutatókat is.*”⁸⁸ Azonban nemcsak szerkesztési munkákról volt szó, hanem a szerkesztőbizottsági ülések megszervezéséről is.⁸⁹ Hasonló szervezési feladatokat igényelt az ÁJB üléseinek előkészítése, amelynél a meghívó összeállítását és kiküldését Mádl Ferenc végezte, és rendszerint - a II. osztály képviselőjeként - részt is vett ezeken az üléseken.⁹⁰ Az ÁJB levelezését szintén ő intézte, néha még akkor is, ha a címzett esetleg más beosztásával összefüggésben kapott küldeményt.⁹¹

Az évek során kiderült, hogy technikai szerkesztőként szerzett tapasztalata nemcsak a folyóiratszerkesztés,⁹² hanem a könyvkiadási tervek összeállítása során is nélkülözhetetlenek bizonyult. A tervek összeállítása ugyanis részben az Akadémiai Kiadóval történő egyeztetést, részben pedig a kéziratok korrektúrájának ellenőrzését, illetve a szedési engedélyek⁹³ megadását⁹⁴ tette szükségessé. Mádl egy részterületen nem szerzett korábban jártasságot, ez pedig az ívszámok kalkulációja és elosztása volt, de ezt – miután ez nemcsak számítási feladatot jelentett, hanem érdekérvényesítéssel is járt – kezdetben Szabó Imre intézhette.⁹⁵ Benne merülhetett fel, hogy Mádl ismeretei itt is hasznosíthatóak lennének, de ez legkorábban valamikor 1960 körül történhetett, mert 1958-ban még más kolléga munkakörébe tartozott a könyvkiadási tervek intézése.⁹⁶

Bár a fenti feladatok közül egy idő után kétségtelenül a legutóbbi, a könyvkiadási tervek elkészítése vált a legidőigényesebbé, és ez igényelte a legtöbb egyeztetést is, kezdetben, amíg a jogászok a II. osztályhoz tartoztak, a munka oroszlánrészét a bölcsészek (azon belül is a történészek) vitték.⁹⁷ Mádl a feladattal teljes nagyságában majd csak 1966-ban, a jogászok és közgazdászok kiválása és a IX. osztály megalakulása után szembesült.⁹⁸ Itt azonban – a saját maga által is egyik fő jellemvonásának tartott kompromisszum-készségének⁹⁹ köszönhetően – a nehéz terepen is sikerei voltak. A hihetetlen gondossággal összeállított, és több tárgyalási fordulóban elmagyarázott és megvédett tervek valamennyi felettesének és kollégájának elismerését kiváltották, így a feladat a hátralévő időre rajta maradt.¹⁰⁰ Amikor pedig 1971-ben főállásban is az egyetemre távozott, a IX. osztály nem is próbálta meg a tervek készítését más személyre bízni. Előbb megbízási szerződésekkel operáltak,¹⁰¹ majd könyvkiadási felelősként

az ÁJB-be választva¹⁰² bízták meg őt az éves, később az ötéves könyvkiadási tervek elkészítésével. Mádl Ferenc pedig az ELTE osztályvezetőjeként, egyetemi tanáráként, sőt rektorhelyetteseként¹⁰³ is visszajárt a könyvkiadási terveket összeállítani és elfogadtatni (általában az ÁJB-nek csak a könyvkiadási tervvel kapcsolatos napirendi pontjának tárgyalásán vett részt¹⁰⁴). Az 1970-es évek végétől a tervezőmunkába másokat is próbált bevonni, de e területen végzett tevékenysége egészen az 1980-as évek közepéig jelentős hatást gyakorolt az osztály könyv- és folyóirat kiadására.¹⁰⁵

A munkakör elemzésénél végül azt is meg kell említeni, hogy Mádl Ferenc munkáját kezdettől fogva elismerés övezte a szaktitkárságon. Fejér Klára szaktitkársága idején – akinek szignója valószínűleg hatással volt Mádl jellegzetes szignójának kialakítására¹⁰⁶ – a szaktitkár helyettese Chrenkó Irén volt, aki később az Állam- és Jogtudományi Intézet gazdasági vezetője lett. 1958-ban, Fejér korai halálát¹⁰⁷ követően a Mádl Ferencsel már annak belépése óta jó kapcsolatokat¹⁰⁸ ápoló Kónya Sándor lett a II. osztály szaktitkára. Ő előbb egyes ügyekben adott szabad kezet (kiadmányozási jogot) Mádlnak,¹⁰⁹ aki végül az 1960-as évek első felében¹¹⁰ már teljes jogkörrel helyettesítette is – távollétében – a szaktitkárt. Ez azonban – az eddig előkerült adatok alapján – sohasem vált formalizált jogviszonnyá,¹¹¹ hanem eseti jelleggel és bizalmi alapon működött egészen a IX. osztály 1965-ös megalakulásáig. Hasonló – ám egyértelműen általános helyettesi¹¹² – pozícióba¹¹³ került Mádl Ferenc vissza 1966-ban, amikor a IX. osztályon Metzger Gyulát nevezték ki szaktitkárrá, akivel egyébként – az iratok alapján – Mádl szintén jó viszonyt¹¹⁴ ápolt, és Metzger is elismerően nyilatkozott Mádl teljesítményéről.¹¹⁵

A Társadalomtudományi Főosztályon (1970-1971)

1970 elején az új alapszabály megalkotásával az Akadémia Hivatalát tudományági és funkcionális főosztályokba szervezték annak érdekében, hogy el lehessen választani „*az országos tudomány-irányító, tudománykoordináló testületi tevékenységet... az akadémiai intézeteket irányító igazgatási jellegű tevékenységtől.*”¹¹⁶ A humán tudományok tudományszervezési feladatait a Társadalomtudományi Főosztálynál vonták össze. A korábbi humán osztályok szaktitkársági alkalmazottai e főosztályra kerültek át, melynek vezetője a II. osztály eddigi szaktitkára – Mádl korábbi főnöke –, Kónya Sándor lett. Mádl Ferenc továbbra is főelőadóként dolgozott a főosztályon, de – hallgatólagosan – ő lett Kónya helyettese.¹¹⁷

A főosztályi működés annyiban jelentett új és szélesebb spektrumot a korábbi feladatokhoz képest, hogy Mádlhoz itt már nemcsak a jogtudományt,¹¹⁸ hanem általában a társadalomtudományokat érintő ügyek (is) kerültek.¹¹⁹ Ezek közül – későbbi pályafutása szempontjából – a legérdekesebbnek az akadémiai intézetek nemzetközi kapcsolatairól szóló jelentés tűnik,¹²⁰ amelynek világos szerkezete egyértelmű hasonlóságokat mutat az ELTE Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője által néhány évvel később az egyetem külkapcsolatairól készített anyaggal.¹²¹

Mádl Ferenc nagyjából egy évig dolgozott a Főosztályon, ugyanis – egy pályázatot követően, saját kérelmére – 1971-ben főállásban átkerült az ELTE jogi karára,¹²² ahol egyébként másodállásban már 1969 óta tanított.¹²³ Az elválás felemásra sikerült: az oktatói karrier abban a közegben az életpálya újabb, számos kihívást és új lehetőséget rejtő szakaszának számított,

tehát előrelépést jelentett, amit Mádl környezete – például Eörsi Gyula – támogatott.¹²⁴ Másrészt viszont az Akadémia Hivatala és a IX. osztály egyik legfelkészültebb, széleskörű szakmai kapcsolatokkal rendelkező ügyintézőjét veszítette el viszonylag rövid idő alatt. A Mádl távozását követő fél-egy év iratain a hiánya jól érzékelhető: sem a nyelvtudását (osztályvezetőség külföldi levelezése),¹²⁵ sem a gyakorlati tapasztalatát (például: szedési engedélyek megkérése) nem tudták pótolni, így előbb eseti jelleggel (például: fordítások és az osztály kiutazási tervének elkészítése)¹²⁶ kérték a segítségét, majd egyes feladatokat (például: a könyvkiadási tervek) hosszabb távon is rábízták.¹²⁷

A IX. osztály első szaktitkára (1965-1966)

A IX. osztály 1965. június 25-én tartotta alakuló ülését, amelyen az egyik első kérdésként merült fel, hogy ki lesz az új osztály szaktitkára, aki az operatív működést biztosítani tudja. Az alakuló ülésen konkrét név nem hangzott el, az ülést vezető Erdey-Grúz Tibor főtktár csak annyit jegyzett meg, hogy „*több elgondolás van, és én bízom benne, hogy viszonylag rövid időn belül lehetséges lesz megfelelő szaktitkárt találni.*”¹²⁸ A megfogalmazás – diplomatikusan – arra utalt, hogy erre a munkás feladatra az akadémiai vezetésnek eredetileg nem volt egyértelmű jelöltje.¹²⁹

Mádl Ferenc fél évig, 1965 októbere¹³⁰ és 1966 áprilisa között az újonnan létrehozott IX. osztály első szaktitkáraként tevékenykedett. Ez osztályvezetői besorolást – tehát az eddiginél magasabb pozíciót – jelentett, de a feladatot Mádl csak átmenetileg, az új szaktitkár megtalálásáig kapta meg, illetve vállalta el. Emiatt a beosztását mindig „*mb*” kiegészítéssel adta meg („ *megbízott szaktitkár*”), és a szaktitkári feladatokat ez idő alatt saját feladatai mellett látta el. Mádl felkérése az ügyvitel szempontjából a lehető legjobb döntésnek bizonyult, hiszen ő rendelkezett azzal a gyakorlattal, ismertséggel és rutinnal, amellyel a II. és IX. osztály ügyeinek szétválasztását, a keretek – így például a folyóirat- és könyvkiadási keretek – megosztását zökkenőmentesen le lehetett bonyolítani.

Szaktitkári feladatkörében elsősorban az adminisztratív munkája növekedett meg, hiszen azoknak az üléseknek a többségén, amelyeken a szaktitkár is részt vett, előadóként már korábban is jelen volt, és ezt megelőzően is a szaktitkár keze alá dolgozott, mint annak – hallgatólagos – helyettese. Kérdésként merülhet fel, hogy miért nem lett akkor ő a szaktitkár, hiszen a IX. osztály megalakulása Mádl előléptetésére kiváló lehetőséget kínált. A válasz valószínűleg több tényező összhatásának eredője; ezek közül itt kettőt érdemes megemlíteni: a.) az új osztályban a közgazdászok és a jogászok domináltak, a vezetőség összetétele elsősorban e két szakterület kompromisszumainak¹³¹ fényében alakult; b.) az új osztály megalakulásakor Mádl már tudta, hogy az MTA vezetése őt is felterjesztette az 1966-os évre szóló Ford-ösztöndíjra. Ettől függetlenül Mádl neve a szaktitkári pozíció betöltésekor egyébként valószínűleg valamilyen konstellációban felmerülhetett, de mind ő, aki – mint egyik kollégája találóan megállapította – „*nem szerette a sztárkultuszt*”,¹³² vagyis nem szeretett előtérben lenni, mind pedig az őt ismerő döntéshozók – elsősorban Szabó Imre és Eörsi Gyula – úgy gondolhatták, hogy az operatív vezetői munka helyett (amelyre egyébként féléves szaktitkári működése, valamint a később általa betöltött vezetői pozíciók alapján teljesen

alkalmas lett volna) inkább tudományos vonalon kell felépíteni. Azt, hogy a bizalom irányában teljes volt, vezető-helyettesi megbízatásai, valamint a számára adott jutalmak¹³³ és az USA-ból való visszatérésekor adott fizetésemelés¹³⁴ jól jelképezték. Egyértelműnek tűnik, hogy Mádlból jó vezető lett volna, de a tudományos pályán még magasabbra jutott, „*jogi irodalmunk egyik legkiválóbb képviselőjé[vé]*” vált – állapította meg róla, visszaigazolva felettesei egy évtizeddel korábbi döntését, doktori védésén az ülés megnyitásakor Szász István akadémikus.¹³⁵

Szakszervezeti munka

„*Nem voltam – s ma sem vagyok – egyetlen párt tagja sem...*” – jelentette ki frissen megválasztott köztársasági elnökként Mádl Ferenc.¹³⁶ A nyilatkozattétel időpontjában – egy szabad és független országban – ez egy szimpla értékválasztásnak tűnhetett, ám az ötvenes években a párton kívül maradás veszélyes, családi életet, munkát és karriert egyaránt ellehetetleníteni képes döntés volt. Amikor Mádl az MTA-ra került, „*[a] vezetők és az érdemi ügyintézők többsége... MDP-tag volt...*”¹³⁷ A forradalom után ezen a területen is enyhülés következett, már „*talán csak a hivatali vezetők többsége volt párttag, [és a – D.E.] pártszervezet nem törekedett arra, hogy a pártonkívüli munkatársakat 'felvegye a pártba'*”.¹³⁸ Valamilyen tömegszervezethez azonban tartozni kellett, még az Akadémián is, ahol pedig a párttagság kérdését elég liberálisan kezelték,¹³⁹ és „*[n]em érte hátrány a pártonkívüli munkatársakat.*”¹⁴⁰ Mádl saját megfogalmazása szerint különböző szakszervezeti funkciókban végzett társadalmi munkát. 1956-ban lépett be a Közalkalmazottak Szakszervezetébe.¹⁴¹ „*A Magyar Tudományos Akadémia Hivatala Szakszervezeti Bizottsága munkájában SZB-póttagként, ill. szakszervezeti bizalmiként veszek részt*”¹⁴² – írta 1959-ben. Ahogy a szakmai munkáját, úgy a társadalmi munkát is komolyan vette, amint ez az akadémiai pártszervezet és az MTA Személyi Osztálya által az aspiránsi pályázatához készített jellemzésből kiderül.¹⁴³ 1965-ben szakszervezeti taggá választották, és már tagként – egészen a Hivatalból való 1971-es távozásáig – a munkaügyi döntőbizottság elnöke lett.¹⁴⁴

Az átnézett iratanyagban Mádl szakszervezeti működéséhez egyedül a Magyar Tudományos Akadémia Hivatala és Szakszervezeti Bizottsága által 1966 közepén meghirdetett dolgozói ötletpályázat köthető. Ennek célja „*olyan munkák elkészítés[e]* [volt – D.E.], *amelyek a Magyar Tudományos Akadémia feladatkörébe eső tudománypolitikai, tudományszervezési, igazgatási és finanszírozási feladatok korszerű ellátása érdekében növelik a központi és szakigazgatási szervek alkotó konstruktív közreműködését, valamint hozzájárulnak a Hivatal munkájának fejlesztéséhez, racionalizálásához és hatékonyságának növeléséhez.*”¹⁴⁵ Mádl a bíráló bizottság egyik tagjaként vett részt a beérkezett pályamunkák értékelésében. A bizottság a pályaművek bírálatáról jegyzőkönyvet vett fel, amelyben a következőket tartotta fontosnak kiemelni:¹⁴⁶ a.) „*Hasznos volt a pályázat kiírása, melyre viszonylag nagyszámú (7) munka érkezett be*”; b.) „*Valamennyi pályamunka gondosan elkészített, sok új és megvalósítható gondolatot tartalmazó tanulmány*”; c.) „*A bizottság véleménye szerint mindegyik pályamunka eléri azt a szintet, hogy pénzjutalomban részesülhessen.*”

Munkaidő, elismerés, szabadidő, szórakozás

A Mádl Ferenc akadémiai tevékenységének irányáival való megismerkedést követően röviden szólni kell a munkakörülményekről is. Az olvasót mindenekelőtt az érdekelheti, hogy ez a sokféle feladat vajon a nap mekkora részét vette igénybe akkor, amikor a rendszer egyik kedvelt szlogenje a „nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás” volt.¹⁴⁷ Egyik időskori interjújában Mádl úgy fogalmazott, hogy „...van a nap huszonnégy órája, van egy nappal, van egy éjszaka. Hát az éjszaka egy részét azzal tölti, hogy tudománnyal is foglalkozik.”¹⁴⁸ Mádl András gyermekkori emlékei szerint az apja otthon rendszeresen késő éjszakába nyúlóan dolgozott az íróasztala mellett, és a nyaralásokon is beosztotta az idejét (ilyenkor délelőttönként írt vagy olvasott).¹⁴⁹ Az akadémiai anyagban is találhatóak elszórt utalások, amelyek megerősítik, hogy Mádl Ferenc feladatainak ellátása a törvényes munkaidőn túli erőfeszítéseket is igényelt. Elegendő itt a „rendezetlen” másodállására utalni,¹⁵⁰ amely elsősorban abból a helyzetből fakadt, hogy egyik helyen sem tudták munkáját nélkülözni. A jogszabály által biztosított kutatónapjának megnyirbálása szintén a feladatok növekedését sejteti. Egy magánlevélben Mádl maga is utalt rá, hogy naponta nyolc óránál jóval többet (akár tizenöt órát is!) dolgozik.¹⁵¹ Egyszóval: Mádl kivételes eredményei mögött kivételes teljesítmény, megfeszített, átlagon felüli munkavégzés állt. Jogosan merül fel a kérdés, hogy vajon mit találunk a másik oldalon, mi volt ennek az ellentételezése a munkáltató oldaláról?

Mádl nem volt sem párttag, sem társutas,¹⁵² egyedül – szenvedélyesen – a tudomány érdekelte: kutatni és tanítani akart.¹⁵³ Az elismerés esetében abban állt, hogy a szocializmus alapvetően zárt rendszerében mindkét területen viszonylagos szabadsághoz jutott, a témáit kutathatta, oktathatta, írásait olvasták, megvitatták, tanácsait számos fórumon kikérték. Rendszeresen járhatott külföldre, és a szocialista jogtudomány iránt éppen érdeklődést mutató nyugati jogtudósok (is) felfigyeltek kiváló, a pártos sallangokat nélkülöző stílusban készült írásaira, klasszikus műveltségére, széles olvasottságára. Szó szerinti karrierje csak az Akadémiáról való távozása után kezdődött, de külföldi szakmai körökben – ahol a magyar párttagság nem, de az egyéni teljesítmény annál inkább számított – ekkor már ismert volt, és tekintéllyel bírt. Anyagi helyzete azonban – bár látszólag minden tevékenység¹⁵⁴ után rendszeresen kapott valamilyen jogcímen fizetést – az akadémiai időszakban szinte csak a család fenntartását tette lehetővé, a bevételeinek jelentős részét ugyanis munkahelyi feladatainak ellátására (például: a lektori díjak fizetése), illetve tudományos kutatásaira (elsősorban a kéziratok gépeltetése, másolatok készíttetése, postázás) fordította. Láthattuk, hogy felettesei: Szabó, Eörsi, illetve az egyes szaktitkárok révén többször kapott jutalmat,¹⁵⁵ fizetésemelést,¹⁵⁶ és lassan megindult a ranglétrán is (szaktitkári, illetve csoportvezetői megbízás), és – Szabó döntése alapján – a Ford-ösztöndíjat is megkaphatta. Ezzel – pártonkívüliként – nagyjából megközelítette a korabeli lehetőségek maximumát. A továbblépést erről a pontról értelemszerűen az egyetemi katedra jelentette – nemcsak Mádl, de tehetséges pályatársai számára is. Mádl azonban – a tudományos témái mellett – még két fontos dolgot vitt magával vissza az alma materbe: a szakmai (hivatalnoki) tapasztalatokat és a széleskörű, a jogászai körökön messze túlnyúló kapcsolatrendszerét. Ez utóbbiak legalább olyan mértékben segítették egyetemi karrierje (rendkívül gyors) kibontakozását mint szerteágazó kutatási témái.

Fentieket olvasva felmerül a kérdés, hogy ilyen munkaterhelés mellett maradt-e Mádlnek egyáltalán szabadideje, és ha igen, azt hol, hogyan és mivel töltötte.

A levéltári anyagból kirajzolódó kép azt mutatja, hogy Mádl Ferenc általában július-augusztusban vette ki a szabadságát, amelyet elsősorban a Balaton partján, illetve Bándon töltött. A két kedvelt vízparti tartózkodási helye Tihany és Balatonalmádi volt, az előbbiben a Limnológiai Intézet vendégházában, az utóbbi helyen az akadémiai üdülőben tartózkodott a családjával és barátaival.¹⁵⁷ Időnként eljutott külföldre is, ezek főleg csereüdülési lehetőségeket jelentettek a keleti blokk országaiban (az anyagban Lengyelországra és NDK-ra van utalás).¹⁵⁸ Tekintettel a kutatási témájára, Mádl gyakran járt kapitalista országokban is,¹⁵⁹ de a családot ide nem szívesen engedték utána.¹⁶⁰ Később arra azonban lehetősége nyílt, hogy „félhivatalos” út keretében kisebb nyugati utazásra a családját is magával vigye.¹⁶¹ Az összkép tehát ezen a területen is vegyes, de a vége felé a mérleg inkább pozitív. Mádl Ferenc – az MTA-hoz fűződő jogviszonyának köszönhetően – évente nagyjából két-három hetet összefüggően nyaralhatott a „magyar tenger” partján, amelynek egyébként – Veszprém megye szülöttként – kezdettől fogva szerelmese volt.¹⁶² Szintén az akadémiai munkának köszönhetően vehetett részt külföldi – szocialista – csereüdülésekben, illetve utazhatott – kutatási témája miatt – az átlagosnál jóval gyakrabban nyugati országokba is.¹⁶³

Végül röviden szólni kell a szórakozási lehetőségekről is. Mádl Ferenc otthonról hozta a zene iránti érdeklődését,¹⁶⁴ de később, családos emberként kifejezetten kedvelte a színházi előadásokat is.¹⁶⁵ Az MTA-n az akadémikusok és a munkavállalók számára rendszeresen szerveztek kulturális rendezvényeket, táncestélyeket, hangversenyeket,¹⁶⁶ illetve árultak kedvezményes színházjegyeket.¹⁶⁷ Az osztály tagjai, illetve különböző meghívott előadók időről időre tartottak tudományos előadásokat, illetve vitákat, felolvasásokat, többnyire a Tudós Klubban. Mádl Ferenc vagy a Mádl család részvételéről a levéltári anyagban nem maradtak fenn konkrét adatok, de több meghívó, illetve programterv található Mádl személyes iratai között, illetve a Tudós Klub működtetése egy időben – mb. szaktitkárként – részben hozzá is tartozott,¹⁶⁸ így valószínűleg nem elrugaszkodott dolog azt feltételezni, hogy ezeket a rendezvényeket – ha ideje engedte – maga is látogatta.¹⁶⁹

¹ A szerző a Mádl Ferenc Intézet (MFI) vezető kutatója. A kutatás az MFI támogatásával készült. Itt szeretném megköszönni az MTA Levéltára munkatársainak (különösen Hay Diána levéltárvezető asszonynak és Novák Béla levéltárosnak) a források feltárásával kapcsolatos segítségét.

² Az Akadémiai Levéltár (AL) mellett a tanulmány elkészítéséhez használtam továbbá Budapest Főváros Levéltárának (BFL) és az ELTE Egyetemi Levéltárának (ELTE EL) anyagait is.

³ Ez alapvetően a II., illetve a IX. osztály 1950-1984 közötti iratanyagát jelenti. Ebben esetenként előfordulnak személyi anyagok, valamint más, egyelőre nem hozzáférhető (például: az ÁJI iratanyaga) fondhoz tartozó iratok. A kutatás során felmerülő kérdések azonban más dokumentumok (például: elhunyt akadémikusok személyi iratai, NKO-iratok, főtitkári iratok) vizsgálatát is szükségessé tették.

⁴ MÁDL Ferenc: Legyen az oktatás stratégiai ágazat In: MÁDL Ferenc: *Az európai örökség útjain*. Budapest, 1995, Athenaeum, 158.p.)

⁵ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel. *Magyar Nemzet*, 2000.június 10. 25. p.

⁶ Személyzeti vélemény Mádl Ferencről (1984.május 17. 3. p., AL 45 Személyzeti Osztály 576/6 dosszié.). Köztársasági elnökként adott egyik legelső interjújában ezt saját maga is megvallotta: „Nehéz magamról beszélni...” (A feszültség attól is nő, ha eltúlozzák, *Népszabadság*, 2000.augusztus 12.7. p.)

⁷ A tanulmány elkészítéséhez elsősorban a Mádl Ferenc egykori főnökével, Kónya Sándorral készített interjút használtam fel, de Mádl Ferenc fia, Mádl András is számos adattal segítette a munkámat. Segítségüket ezúton is köszönöm.

⁸ A gyakorlat időtartama két év volt. A gyakorlat célja „*gyakorlati szakismeretek szerzése, illetve kiegészítése*” volt Vö.: a Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. tvr. 132. §, illetve az Mt. végrehajtásáról szóló 53/1953. (XI.28.) MT rendelet 219-233. §§

⁹ MÁDL Ferenc: *Az objektív felelősségi rendszer történeti kialakulása (Kísérlet e jogintézmény gazdasági, társadalmi eredőinek kimutatására)* Budapest, 1955. Kézirat, 62 p., témavezető: Világhy Miklós, opponens: Asztalos László.

¹⁰ Részletesen lásd: DOMANICZKY Endre: *Mádl Ferenc a pécsi jogi karon* (Megjelenés alatt a Jogtörténeti Szemlében).

¹¹ Jelentés a Politikai Bizottságnak az 1955. március 8-án – a bírósági apparátus felfrissítése érdekében – hozott határozatának végrehajtásáról, 1956.május 7. In RÉVÉSZ Béla (szerk.): *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből 1944-1990. I/434.* Budapest, 2016, Igazságügyi Minisztérium-Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.

¹² Ennek hátteréhez l. például: Az MDP Központi Vezetőség Adminisztratív Osztály vezetőjének tájékoztatója Rákosi Mátyásnak az igazságügyi tisztogatási javaslatokról, 1953.április.10., RÉVÉSZ 2016. I/368-369

¹³ Jelentés a Politikai Bizottságnak az 1955. március 8-án – a bírósági apparátus felfrissítése érdekében – hozott határozatának végrehajtásáról, 1956.május.07.In RÉVÉSZ 2016. I/436

¹⁴ A fizetésre – illetve a jogászok szakmai gyakorlatára – l. például: Az 1953/54-es tanév egyetemi jogi oktatásával kapcsolatos tapasztalatok, 1954.szeptember.03. In RÉVÉSZ 2016. I/412-415

¹⁵ Az Mt. végrehajtási rendelete is e szempontok mérlegelését írta elő, amikor úgy fogalmazott, hogy „*a szakmai gyakorlatra kötelezett dolgozó beosztásánál a népgazdasági érdekeket, valamint a gyakorlatra kötelezett képességeit és szakirányú érdeklődését figyelembe kell venni.*” (az Mt. végrehajtásáról szóló 53/1953. (XI.28.) MT rendelet 221. § (2) bekezdés).

¹⁶ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. tvr. 132. § (1) bekezdés.

¹⁷ Akkoriban, még ha erre a jogszabály lehetőséget is adott, a saját vélemény vagy elvárás megfogalmazása – mint azt Mádl Ferenc egyik évfolyamtársának, a későbbi politikusnak, Torgyán Józsefnek az esete is bizonyítja – nem volt szerencsés. Torgyán egyik volt professzorának támogatásával a külügybe mehetett volna, de ehhez elvárták a pártba való belépést is, amit ő megtagadott. Így szakmai gyakorlat helyett az utcára került. „*Akkor kötelező elhelyezkedési rendszer volt, és mivel nem fogadtam el az egyetemi elhelyezést, még segédmunkás is nehezen lehettem.*” ifj. KORSÓS Antal [Sárközy Tamás]: Aki a semmiből kormányzó pártot csinált: Torgyán József, *Mozgó Világ*, 2004. május, 30. évfolyam, 5. szám. (<https://epa.oszk.hu/01300/01326/00051/13korsos.htm>, Letöltés ideje: 2021.07.21.).

¹⁸ A Budapest főváros területének új megállapításáról szóló 1949. évi XXVI. törvény 1950. január 1-jén lépett hatályba.

¹⁹ „*Amikor a jogot végeztem, mindjárt tudtam, hogy egy olyan politikai rendszerben tanultam ezt a tudományágot, amely nem a jogszerűség, a demokrácia és a törvényesség világa. És én ezt nem akartam gyakorlati, mondjuk, bírói pályán művelni...*” (“Útjelzők.” Mádl Ferenc a családi mesékről, a nehéz döntésekről, a sorsát rendező fogalmakról. *Magyar Nemzet*, 2011.január 29.5.p.

²⁰ Budapest VIII. kerület, Ráday utca 14., egy “*hátsó udvari IV. emeleti lakás cselédszobájában kaptunk... albérleti lakást.*”, (Mádl Ferenc: [Mozaikok] Megtörténet történetek üzenete... (Kézirat, 2010, a család tulajdonában). (rövidített hivatkozás: MÁDL 2010. Kézirat)

²¹ Az ötvenes években villamossal, egy átszállással (Nagyvárad tér) a Kálvin tértől egészen a pestlőrinci Béke térig lehetett utazni. Részletesen, fényképekkel és vágányrajzokkal: (<http://hampage.hu/trams/index.html>) Letöltés ideje:2021.07.19.)

²² Mádl Ferenc fogalmazó jellemzése (1955.december 09., BFL XXV.40.1955.EL. Biz. 31.)

²³ Az Igazságügyi Minisztérium értesítése Mádl Ferenc áthelyezéséről (1956.január 6., BFL XXV.40.1955.EL. VI.W.5/5.)

²⁴ A TMB felhívását l.: BFL XXV.40.1956.EL.VIII.F.15., a Fővárosi Bíróság elnökének 1956.február 9-i körözüvényét lásd uott. A pályázatok beadási határideje 1956.február 22. volt.

²⁵ MÁDL 1995, 158.p.

²⁶ A TMB felhívásához csatolt tájékoztató szerint egy levelező aspiráns ösztöndíja havi 1180-1770.- forint között került megállapításra. Mádl Ferenc már bírósági titkárként (Újpesten) havi 1100.- forintos illetményben részesült. Az Igazságügyi Minisztérium értesítése Mádl Ferenc áthelyezéséről (1956.január 6., BFL XXV.40.1955.EL.VI.W.5/5.)

²⁷ Az aspiránsvételei bizottság elnöke 1956-ban Nizsalovszky Endre volt, tagjai kivétel nélkül az ELTE ÁJK oktatói: Beér János, Hajdu Gyula, Névai László, Weltner Andor (Az állam- és jogtudományok akadémiai bizottságai 1956.augusztus 27. (AL IX. osztály iratai 18. d. 1. dosszié. Névsorok és listák). Az ötből négy fő (Beér János kivételével) Mádlt tanította és/vagy vizsgáztatta is a pesti jogi karon.

²⁸ AL II. osztály iratai 79. d. 1-4. dosszié. TMB anyagok 1956. január-szeptember.

²⁹ Az ötvenes évek TMB-jegyzőkönyveiben többször előkerül (vö. például: a TMB 1956. július 6-i ülésének határozatai, AL II. osztály iratai 79. d. 3. dosszié), hogy a jelöltek tudományos előélete vagy nagyon rövid vagy teljesen hiányzik. Bár Mádl Ferenc ekkor már két, pályadíjat nyert tudományos munkával rendelkezett, Nizsalovszky – és Szabó Imre – valószínűleg azt tanácsolhatta neki, hogy várjon még néhány évet az aspiránsi kérelem benyújtásával. A pályázatok rangsorolása később is bevett szokás maradt. Például a hatvanas évek elején a TMB határozata alapján a beérkező pályázatokat három csoportba kellett rendezni: a.) akik 1962-ben „feltétlenül felveendők”; b.) akik alkalmasak, de egy évet várhatnak; c.) „akik még nem felelnek meg a követelményeknek.” (Mádl Ferenc tájékoztató levele a beérkezett pályázatokról, 1962.március 5., AL II. osztály iratai 17. d., 5. dosszié).

³⁰ Ilyen ad acta ügyként került elő Mádl Ferenc iratai közül például Gál Gyula pécsi tanársegéd anyaga. Am az irathoz készült feljegyzésből kitűnik, hogy az ügyintéző (Mádl Ferenc) az átmenetileg pályamódosítási nehézségekkel küzdő jelölt érdekében tartotta magánál a kérelmet. Az anyag lelőhelye: AL IX. osztály iratai 17. d., 3. dosszié (Aspiráns ügyek). Részletesen: DOMANICZKY Endre: *Gál Gyula nemzetközi jogász (1926-2012) halálának tizedik évfordulóján* (Jura – megjelenés alatt).

³¹ MÁDL Ferenc: Nizsalovszky Endre. Arcképvázlat születésének centenáriumán In MÁDL Ferenc - PESCHKA Vilmos (szerk.): *Nizsalovszky Emlékkönyv*, Budapest, 1994., 17. skk.

³² „Bandi bácsi jó szava” számíthatott. „Ő akkor ‘jött fel’ korábbi [meg]túrt helyzetéből, ő ismerhette egyetemi teljesítményeimet...” – emlékezett vissza a pályamódosítás időszakára röviddel a halála előtt, MÁDL 2010.

³³ Szabó Imre 1955-1960 között (főtitkárhelyettesi kinevezéséig) volt az MTA II. osztály osztálytitkára (Kónya Sándor szíves közlése, valamint *Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei* 1961/1-3.sz. 245.p.)

³⁴ Szabó Imre 1945-1955 között különböző beosztásokban az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott. Az ELTE jogi karán az 1948/1949-es tanévtől egészen nyugdíjazásáig tanított (a Karra való meghívására l.: A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Karának ülései 1948.október 7-i, október 12-i és november 17-i üléseinek jegyzőkönyveit (Hungaricana), utolsó tanéve az Állam- és Jogelméleti Tanszéken az 1982/1983-as volt, vö: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője, 1982-1983. 57.). Életútinterjújában Szabó elmondta, hogy ő az ELTE-n Moór Gyula tanszékét kapta meg, amely ekkor „üres volt.” Többszöri kérdésre végül azt is elmesélte, hogyan ürültek meg a tanszékek, és zajlottak az oktatócserék, vagyis a valóságban hogyan történt az egyetem „átvétele”. „Az akkori oktatásügyi miniszter felmondott egyetemi tanároknak, kirakott, kizecolt

egyetemi tanárokat és újakat keresett. Ezek az újak rendszerint a minisztériumok kodifikációs osztályainak a vezetőiből kerültek ki. [...] Weltner Andor, Világhy Miklós, Eörsi Gyula, Beér János és jómagam is ebből a sorból kerültünk olyan helyekre, amelyek megürültek, mert felmondtak az illető tanároknak. [...] Rendszerint olyan emberek voltak ezek, akik nem jogilag kompromittáltak magukat, hanem politikailag. [...] Moór Gyula, Baranyai Jusztin, Gajzágó Ödön [helyesen: László – D.E.], Szászy István.” VERITAS Intézet 137. számú interjú, 326-327.p.)

³⁵ Szabó felfogásának kettősségét legjobban a kiváló nemzetközi jogász, Szászy István esetén keresztül lehet bemutatni. Az 1938-ban megjelent monográfiája miatt nemzetközi szaktekintélynek számító, jogászcsaládból származó Szászy nyíltan kiállt az 1948 karácsonyán börtönbe hurcolt Mindszenty hercegprímás mellett (ráadásul – és valószínűleg ez volt a súlyosabb véték, a „vörös posztó” – jó barátságban állt Szabó tanszéki elődjével, Moór Gyulával). A válaszcsepás nem azonnal érkezett, de az 1950/51-es tanévben az addigi tanszékvezető egyetemi tanár már nem taníthatott az egyetemen, és az ekkor a II. osztály „erős emberének” számító Szabó tett egy félbemaradt kísérletet az Akadémiáról való kizárására is. Szászy végül nem vesztette el akadémiai levelező tagságát, de mintegy évtizedre háttérbe szorult a tudományos életben, az egyetemre pedig soha nem térhetett vissza. Szabó Imre egyébként tudatában volt döntései súlyának. A már nyugalomba vonulását követően a rendszerváltás hajnalán (1988-1989-ben) vele készült életút-interjúban több alkalommal is előhozta Szászy esetét, és sajnálkozott a vele törtéteken (az ügyben játszott saját szerepéről azonban nem beszélt). Lásd még: BURIÁN László: Szászy István (1899-1976) In Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok II.* Budapest, PH, 2001. 149-168.p., DOMANICZKY Endre: Adalékok Szászy István ellehetetlenítéséhez. *Jogtörténeti Szemle* 2020.3. sz. 54-55.p. illetve Szabó Imre életút-interjúja (VERITAS Intézet 137. számú interjú), valamint Interjú Bánrévy Gábor professzorral, (<http://cox.fw.hu/banrevy-int.htm>, Letöltés ideje: 2022.március 15.)

³⁶ Érdemes felidézni, ahogyan Peschka Vilmos akadémikus – egykori tanítványa és kollégája – professzora tanári hitvallására emlékezett: „Szabó Imre nemcsak a jogtudomány művelésében volt állhatatos és fáradhatatlan, hanem jogászgenerációk oktatásában és nevelésében is. [...] Egyetemi előadásainak sodró lendülete, impresszionáló szenvedélyessége mind arra szolgált, hogy a jogtudomány problémáit hallgatói elé tárja, s számukra tudományosan megvilágítsa. Feledhetetlen az a feltétlen odaadás és gondosság, amellyel tanítványait munkájukban segítette, a tudományos pályán elindította, útjukat egyengette és figyelemmel kísérte. Nem hagyható említés nélkül a tanár és tanítványai kapcsolatának az a lényegi sajátossága, ami tudományos meggyőződése és elkötelezettsége rendíthetetlen szilárdságának látszólag ellene szól: szellemi toleranciája; elég csak futó pillantást vetni tanítványai műveire, melyek jelentősen eltérnek attól a... koncepciótól, amelynek keretében a jogelméleti problémák megoldását kereste. Egyszóval: nem epigonokat nevelt.” PESCHKA Vilmos: Szabó Imre (1912-1991) In *Magyar Tudomány* 1991.12. sz. 1152.p.

³⁷ Mádl Ferenc átvétele idején a munkáltatói jogok gyakorlója az Akadémia Hivatalának vezetője volt (vö.: A dolgozók munkaviszonyával kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról szóló 15/1954 MTA elnöki utasítás 4. pont, *Akadémiai Közlöny* 1954. 16-17. sz. 8. p.), azonban néhány héttel az átvétel előtt jelent meg – a többek között – az osztálytitkárok létszámgazdálkodási jogköreit megerősítő elnöki utasítás is (vö.: A tudományos osztályok gazdálkodási hatáskörének kiszélesítéséről és a szaktitkárságok szervezeti megerősítéséről szóló 2/1956. MTA elnöki utasítás II/1-3. pontjai, *Akadémiai Közlöny* 1956. 6. sz. 45.p.

³⁸ Lásd: A Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. tvr. 133-137. §§, valamint a Munka Törvénykönyvének végrehajtásáról szóló 53/1953. (XI. 28.) MT rendelet 226. § (1) bekezdés.

³⁹ Fontos megjegyezni, hogy a fiatalember jó időben jelentkezett az Akadémiánál, ugyanis a Társadalmi és Történeti Tudományok Osztályán már évek óta gyarapodott az ellátandó feladatok listája. A Szabó Imre (és Eörsi Gyula) által „dominált” Állam- és Jogtudományi Főbizottság több kérdést is gyakorlati oldalról közelített meg, így merült fel a II. osztály külkapcsolatainak kiépítése, illetve a folyóirat- és könyvkiadás reformja. Ezek az ötletek, illetve ez a szemléletmód tükröződik vissza az osztály különböző testületeinek jegyzőkönyveiből (Lásd például: az 1955.01.18-i osztályvezetőségi ülés anyagai (AL II. osztály iratai, 2. d., 2. dosszié), az 1955.02.22-i osztályvezetőségi ülés anyagai (AL II. osztály iratai, 2. d., 3. dosszié) az 1955.09.02-i aktívaértekezlet anyagai (AL II. osztály iratai, 2. d., 7. dosszié)). Éppen ezért valószínűnek tűnik, hogy Szabó Imrét (és Eörsi Gyulát) nem kellett gyözködni Mádl felvételéről, mert a képességei alapján alkalmasnak látták arra, hogy az általuk fontosnak tartott jogi tudományszervezéssel kapcsolatos feladatokat ellássa.

⁴⁰ Vö.: A Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. tvr. 137. § (5) bekezdés, illetve a Munka Törvénykönyvének végrehajtásáról szóló 53/1953. (XI. 28.) MT rendelet 233. §. Az Mt. egyébként a lakás biztosításának elmaradásához kötötte a visszahelyezés kérelmezését, ami az egyetemi évek óta lakásproblémákkal küzdő Mádl esetében – ha a szükség úgy hozza – könnyen lehetett volna hivatkozási alap.

⁴¹ Interjú Kónya Sándorral, 2021.május 10.

⁴² Mádl átvétele (1956.május 15.) és a forradalom leverése (1956.november 4.) között szűk hat hónap telt el.

⁴³ Ezt megerősíti Mádl Ferenc saját családja számára készített feljegyzése is: „...az MTA-feladataimban mellette [Nizsalovszky - D.E] *dolgozhattam végig, míg [az] 1956 okt[óberi] for[radalom] után főtitkár lett.*”, MÁDL 2010.

⁴⁴ Vélhetően a bíróságról hozott személyzeti iratokkal együtt, ugyanis a korban a személyzeti iratanyagnak egy példánya létezett, az eredeti iratok vándoroltak egyik munkahelyről a másikra. Ennek a gyakorlatnak köszönhető egyébként, hogy Mádl eredeti pécsi egyetemi beiratkozási anyaga az ELTE Levéltárában fennmaradt, illetve ezért hiányos a későbbi akadémiai személyzeti anyaga is, mert az – a feljegyzések szerint – az ELTE-nek került átadásra (de onnét csak részben került elő).

⁴⁵ A forradalom alatt az ötvenes években készült addigi akadémiai személyzeti anyagok nagyrészt megsemmisültek (Hay Diana szíves közlése).

⁴⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Hivatala szervezetéről szóló 18/1954. MTA elnöki utasítás II. pont. *Akadémiai Közöny* 1954. 20. sz. 2. p.

⁴⁷ Uo. 2. p.

⁴⁸ KÓNYA 1994. 377-379.p.

⁴⁹ Interjú Kónya Sándorral, 2021.május 10.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Az 1962-es akadémiai SZMSZ alapján „[a] *szaktitkárságon dolgozó szakelőadók... feladatkörét - az osztálytitkárral egyetértésben - a szaktitkár állapítja meg...*” KÓNYA 1994. 379.p., Mádl Ferenc közvetlen főnöke szaktitkárként így először Fejér Klára (1956-1958), majd Kónya Sándor (1958-1965) lett (mindketten történész végzettségűek), azonban jogi végzettsége és feladatai miatt osztályon belül már kezdettől fogva közvetlen kapcsolata lehetett Szabó Imre osztálytitkárhoz, majd Eörsi Gyula osztálytitkár-helyetteshez.

⁵² Szabó ekkor a Jogtudományi Bizottság elnöke, a Jogtudományi Intézet igazgatója, a II. osztály osztálytitkára, Nizsalovszky pedig a Jogtudományi Bizottság tagja, a Jogtudományi Intézet Tudományos Tanácsának elnöke és a jogi aspiránsvételei bizottság elnöke volt.

⁵³ Erre enged következtetni az iratanyagban található legkorábbi – 1956.június 19-én kelt – dokumentum, amelyen Mádl Ferenc neve ügyintézőként szerepel, és amelynek témája egy aspiráns ügyében a TMB-hez írt feljegyzés volt (AL II. osztály iratai 79. d. 3. dosszié). Hasonlóan korai – dátum nélküli, de valószínűleg 1956. júliusi – a Bihari Ottó pécsi jogi karra történő kinevezéséhez szükséges akadémiai vélemény összefoglalója, amelyben Mádl Beér János, Kovács István és Pap Tibor véleményét összegezte (AL II. osztály iratai 67. d. 8. dosszié (Egyetemi tanszéki pályázatok 1956). Az átvizsgált iratanyag alapján az első jelentősebb ügy, amelynek intézésébe több alkalommal is bekapcsolódott, Eörsi Gyula doktori védésének előkészítése volt (AL 200 TMB 865/1. d., Eörsi Gyula jogtudományi doktori védésének iratai). Az eljárás alapjául szolgáló értekezést (Tervszerződések) az ÁJI lapjában Mádl ismertette (Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője 1958. 315-325.p.)

⁵⁴ Nizsalovszky titkáráként volt jelen a forradalom előtt egy hónappal Gál Gyula pécsi egyetemi tanársegéd meghallgatásán is, akinek tudományos pályafutását Kocsis Mihály dékán – Mádléhoz és Benedekéhez hasonlóan – megpróbálta megghiúsítani (Erről lásd bővebben: DOMANICZKY Endre: *Gál Gyula (1926-2012) nemzetközi jogász halálának tizedik évfordulóján* (Jura – megjelenés alatt)). Gál teljes iratanyaga Mádl aktái között maradt fenn, aki Gálról és munkáiról később is nagy tisztelettel emlékezett meg (lásd például a Gál Világúrból c. könyvéről szóló recenzióit: *Állam- és Jogtudomány* 1965.4. sz. 601-605. p. és *Acta Juridica* 1966. 179-184.p.).

⁵⁵ Többségüket l.: AL IX. osztály iratai 16. d. 2-4. és 6. dosszié, illetve 17. d., 4-5. dosszié.

⁵⁶ Az ötvenes évek végén, aspiránsi pályázatához kapcsolódóan Mádl Ferenc úgy nyilatkozott, hogy aktív német és passzív angol nyelvtudással rendelkezik, de mindkét nyelvből még hallgatóként az egyetemen felsőfokú

nyelvvizsgát szerzett. Azt is elmondta, hogy nyelvtudását munkája során rendszeresen használja (AL 200. TMB 699/429. Mádl Ferenc kandidátusi anyaga, felvételi kérelem aspirantúrára, 1959.november 24.). Ebben az anyagban nem esett szó a francia nyelvtudásról, amiről viszont egy interjúban később azt mondta, hogy már gyerekkorában érdeklődött e nyelv iránt, (MÁDL 2000.június 10. 25. p.) Szinte biztos, hogy a középiskolában vagy az egyetemen foglalkozott ezzel a nyelvvel is, ugyanis a szakdolgozata irodalomjegyzékében a külföldi munkák között csak német és francia művek szerepelnek (a szakdolgozat lelőhelye: ELTE ÁJK Könyvtára, Köszönöm Sonnevend Pál dékán úrnak a dolgozat beszerzéséhez nyújtott segítségét). Francia nyelvet tanult az aspirantúra alatt is, és az 1960-as évek elejére aktív nyelvtudással kellett rendelkeznie, mert a franciaországi képzés előadásai (az anyagban a hágai nemzetközi jogakadémia 1960-as felvételi csomagja maradt fenn, de a korabeli strasbourg-i képzés is hasonló lehetett: AL 9. doboz, „*A hágai jogi akadémián való részvétel, 1960.*” dosszié) és vizsgái részben angolul, részben franciául zajlottak (Mádl Ferenc az 1960-as évek elejétől tanított is az intézményben, és bár az óráit angolul tartotta, a francia nyelvtudására ekkor is szüksége volt). A francia középfokú nyelvvizsgát 1966 júniusában az ELTE Lektorátusán tette le. Ezzel kapcsolatos feljegyzésében megemlítette, hogy az akadémiai munkája során mindhárom nyelvet rendszeresen használja (1966.július 21-i feljegyzés, AL IX. osztály iratai 10. d., 4. dosszié). 1969-ben pedig úgy nyilatkozott, hogy oroszországi látogatásai során a partnerekkel elsősorban francia vagy angol nyelven tárgyalt (1969.február 03-i feljegyzés, AL IX. osztály iratai 22. d., 1. dosszié). Mádl Ferenc folyékony angol és német nyelvtudásáról számos egykori kollégája, barátja és tanítványa megemlékezett. Ezekhez képest későbbi pályafutása során a franciát ritkán használhatta, viszont továbbra is jól beszélhette. Ezt támasztja alá a Köztársasági Elnöki Hivatal egykori sajtófőnökének, Schillinger Erzsébet visszaemlékezése, aki szerint a 2001-es franciaországi látogatásán Mádl Ferenc franciául beszélgetett Chirac elnökkel a tiszteletére adott díszvacsorán (Interjú Schillinger Erzsébettel, 2021.június 28.). Hasonlóan nyilatkozott volt külpolitikai tanácsadója, Breuer Klára is: „*Ő azt mondta [a kollégáinak – D.E.], hogy neki rossz a franciája, de erre mondtuk, hogy szerettünk volna mi is ennyire rosszul beszélni franciául.*” (Interjú BREUER Klárával, 2021.május 26.).

⁵⁷ Már 1955-ben elérendő célként rögzítette az osztályvezetőség, hogy „*[j]ól megindult és kialakulóban lévő nemzetközi kapcsolatainkat állandó tervszerű tájékoztatással, közös munkák készítésével, esetleg közös megvitatásával, kölcsönös publikációk kiadásával kívánatos elmélyíteni.*” (AL II. osztály iratai 2. d., 2. dosszié, Az osztály 1955. I. félévi munkaterve, melléklet). Ebbe a törekvésbe jól beleillett egy nyelveket beszélő, a külföldi utak és levelezések adminisztrációjára képes munkatárs felvétele.

⁵⁸ MÁDL- PESCHKA 1984. 17.p.

⁵⁹ Általában (Mádl Ferenc is) főtitkárként hivatkoznak rá, de pontos titulusa az MTA Nemzeti Bizottságának titkára volt, ahogy ez a személyi anyagából is kiderül (AL 45. Személyzeti Osztály 142. d. Nizsalovszky Endre ny. egyetemi tanár, az MTA rendes tagjának életrajza, 1962.október 25. 3.p.)

⁶⁰ Az eseményekről részletesen beszámolt személyi anyagában fennmaradt 1962-es önéletrajzában (AL 45. Személyzeti Osztály 142. d. Nizsalovszky Endre ny. egyetemi tanár, az MTA rendes tagjának életrajza, 1962.október 25. 3.p.)

⁶¹ Interjú Kónya Sándorral, 2021.május 10.

⁶² A Nizsalovszkyt sújtó akadémiai retorziók “átfutási” (ügyintézési) ideje viszonylag hosszúra nyúlt, az MTA elnöke és főtitkára csak 1957.12.02-án “*közölte vele, hogy ‘az ellenforradalmi események idején tanúsított magatartása miatt méltatlan akadémiai tisztségekre, és az Akadémia... képviselőjére.’*” (MÁDL-PESCHKA 1984. 17.p.) Ugyanakkor a teljes képhez az is hozzátartozik, hogy az Akadémia Elnöksége 1957 februárjában elfogadott határozatában „*megbecsülését fejez[te] ki Nizsalovszky Endre akadémikusnak a Nemzeti Bizottság titkári funkciójában végzett munkájáért.*” (Az MTA Elnökség határozatai 1957.02.06-i ülés jegyzőkönyve, 4. o., in: Elnökségi döntések 1957. febr.-dec.). A közel egy évvel később – egyértelműen felsőbb elvárásnak megfelelően hozott – büntető határozatot ennek az elnökségi döntésnek az ismeretében kell értelmezni, amely így már egyáltalán nem végleges döntésként, hanem „*szükséges rosszként*” tűnik fel, és amely „*mindössze*” két évre tiltotta el Nizsalovszkyt az akadémiai tisztségek viselésétől (Az 1957.december 02-án kelt határozat lelőhelye: AL Főtitkár 29. d., 5. dosszié (Az MTA Elnökségének az 1956. évi ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatos személyi ügyekben hozott határozatai 1957.)). Köszönöm Hay Diana levéltárvezető asszonynak, hogy felhívta a figyelmemet erre a forrásra.

⁶³ Nizsalovszky Endre kétirányú – tudományos és magánéleti – támogatását Mádl Ferenc a vele készült interjúban többször is megemlítette: „*Neki nagyon sokat köszönhetek, mert az ő neve világszerte megnyitotta előttem a*

kapukat. És nem csak szakmai karrieremet egyengette. Felajánlotta, hogy költözzem a házába albérlőnek. Később odavihettem Pécsen élő feleségemet is...” (MÁDL 2000.június 10.25.p.) Mádl András úgy emlékezett, hogy szülei még 1956 őszén, „a forradalom után nem sokkal költöztek be” a Nizsalovszky családhoz, ahol egészen 1960-ig laktak, majd ezt követően 1976-ig a Nizsalovszky- lakásból leválasztott garzonban. A hallgatók albérlőként való befogadása a korban nem számított ritkaságnak, például Weiss Emília is említést tett egy Debrecenből az ELTE-re átvett diákról, akit Beck Salamon professzor szállásolt el saját magánál (*Tudósportrék: Weiss Emília. Az interjút készítette: VÉKÁS Lajos, www.youtube.com/watch?v=OI-TVUQqM7c, Letöltés ideje: 2022.február 28.). „Bandi bácsi” sokoldalú tudományos kapcsolatai minden bizonnyal segítettek Mádl Ferencet nyugat-európai tanulmányútjainak megtervezése során, a nyugat-európai integráció jogi vonatkozásainak vizsgálatára és ennek kulesterületeire – tehát Mádl Ferenc talán legfontosabb tudományos témájára – pedig szintén Nizsalovszky hívta fel tanítványa figyelmét (vö. MÁDL Ferenc: Az Európai Gazdasági Közösség és Magyarország. *Jogtudományi Közlöny* 1988.6.sz. 449.p.). Mádl András azt is elmesélte, hogy édesapja szinte minden szakmai kérdést megbeszélt Nizsalovszkyval, külföldi útjairól visszatérve is neki számolt be először (MÁDL András szíves közlése).*

⁶⁴ Szabó Imre 1955-1960 között az MTA II. osztály osztálytitkáráként, 1960-1970 között az MTA (nemzetközi kapcsolatokért felelős) főtitkárhelyetteseként, 1970-1976 között az MTA (nemzetközi kapcsolatokért felelős) alelnökeként tevékenykedett. 1955-1981 között továbbá ő volt az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója is.

⁶⁵ Szabó Imre és Eörsi Gyula már az 1956-os forradalom előtt is összeszokott párosként dolgoztak. Munkakapcsolatuk az Igazságügyi Minisztériumban kezdődött, ugyanis Eörsi (a korábbi washingtoni magyar konzul) 1952-ben az akkor Szabó Imre által vezetett Törvény-előkészítési Főosztályra került beosztottként. Szabó innét 1956 elején az Állam- és Jogtudományi Intézet élére távozott, ahová a főosztály vezetését tőle átvevő Eörsi 1957-ben követte. Az Akadémián az 1956-ban általuk (elnök: Szabó Imre, titkár: Eörsi Gyula) vezetett Állam- és Jogtudományi Bizottságnak döntő szava volt a jogtudományi kérdésekben. Végül – különböző tanszékek kötelekeiben – tanártársak voltak az ELTE-n. E hosszú, több szálon összefonódó kapcsolat miatt – bár Szabó Imre elsősége megkérdőjelezhetetlen – az Akadémián felmerülő jogtudományi ügyekben az ötvenes és hatvanas években akár Szabó-Eörsi „tandemről” is beszélhetünk.

⁶⁶ Lásd bővebben: az MTA Elnökségének 7/1965. és 8/1965. határozatai. *Akadémia Közlöny* 1965.8. sz. 72-74.p.

⁶⁷ Az MTA Gazdaság- és Jogtudományi Osztályának Közleményei 1/1-2. 168. (Kronika). Eörsi 1973 tavaszáig volt osztályelnök-helyettes, utána 1973-1979 között ő lett a IX. osztály osztályelnöke (Emlékeztető az 1973.május 24-i osztályülésről, AL IX. osztály iratai 67. d., Az 1973.április 25-i osztályülés anyagai (Emlékeztető az 1979.május 11-i osztályülésről, AL IX. osztály iratai 88. d., 5. dosszié).

⁶⁸ „A szaktitkárság adminisztratív vezetője – az osztálytitkár javaslata alapján – az Akadémia elnökétől kinevezett szaktitkár. A szaktitkár közvetlenül az osztálytitkár felügyelete, irányítása és ellenőrzése alatt áll.” (Magyar Tudományos Akadémia SZMSZ 1962. 41. § (2) bekezdés, KÓNYA 1994. 379.p.

⁶⁹ Egyik főnöke, Kónya Sándor szaktitkár visszaemlékezése szerint „félállásban volt... [a Jogtudományi Intézetben - D.E.], ezért viszonylag kevesebb időt töltött a hivatalban.” (Interjú Kónya Sándorral, 2021.május 10.)

⁷⁰ Ezt a feltételezést Mádl Ferenc élete alkonyán papírra vetett visszaemlékezése is alátámasztja, amely szerint „az MTA-n pályázat után, felvettek, úgy emlékszem, főelőadói besorolással, az állam- és jogtudományok és a történeti-filozófiai tudományok külügyi kapcsolatainak...” intézésére. MÁDL 2010. Kézirat

⁷¹ Lásd például: Bónis György angliai meghívásának engedélyezése (1971.január 21., AL IX. osztály iratai 59 d., „Iktatott ügyiratok 100.000-100.100” dosszié)

⁷² Elsősorban az osztálytitkár, osztálytitkár-helyettes és szaktitkár. Lásd például: AL IX. osztály iratai 58 d., „Iktatott ügyiratok 100.177-100.276” dosszié.

⁷³ A külföldi utaknál az érdemi szervezőmunkát a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya végezte, vö.: MTA SZMSZ (1962) 37. § (1)-(2) bekezdés, KÓNYA 1994. 375.p.

⁷⁴ Az MTA-n belül a külföldi utazásokra kivinni tervezett könyvek és kéziratok listáját utazás előtt az Osztályon be kellett mutatni és engedélyeztetni kellett. Az engedélyt az MTA Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya állította ki, de az engedély kiállítása a tudományos osztály által készített javaslattal indult. Az egyik, Mádl Ferenc számára a

strasbourgi Összehasonlító Jogi Akadémián tartandó előadásaihoz szükséges anyagokra vonatkozó kiviteli engedélyhez kiállított feljegyzést l.: AL IX. osztály iratai 9. d., 4. dosszié. A feljegyzés szövege: „*Mádl Ferenc folyó hó 25-én előadások tartása végett Strassbourgba (sic!) utazik. Magával kívánja vinni a 3 példányban mellékelt, listában szereplő anyagokat. A kérdéses anyagok sem államtitkot, sem hivatali titkot nem tartalmaznak.*” Hegedüs András kiviteli engedélyét pedig Mádl mint szaktitkár-helyettes írta alá (1966.április 25., AL IX. osztály iratai 10. d., 4. dosszié).

⁷⁵ Különmeghívás alatt az adott tudományterület által kiemelten kezelt külföldi vendégek látogatását értették. Így például az utolsó, II. osztály keretében töltött évre (1965) a jogászok két külföldi tudós, Buch professzor (Brüsszel) és L. A. Lunc professzor (Moszkva) meghívását javasolták a II. osztály vezetésének (1964.december 21., AL IX. osztály iratai 9. d., 2. dosszié). A különmeghívásokkal kapcsolatos korábbi iratokat Mádl átadta a II. osztály szaktitkárának (1965.november 19., AL IX. osztály iratai 9. d., 2. dosszié).

⁷⁶ Lásd bővebben: AL IX. osztály iratai 10. d., 2-3. dosszié.

⁷⁷ Amikor Mádl az Akadémiára került, az orosz nyelv tanulását már több éve próbálták hivatalból előmozdítani mind a kutatók, mind az aspiránsok között. Ez utóbbiak körében az „*orosz nyelv oktatásának célja, hogy az aspiráns képes legyen a munkájával kapcsolatos szovjet tudományos szakirodalmat szótár segítségével eredetiben tanulmányozni, lefordítani és gyakorlati munkájában felhasználni.*” (Az aspiránsok idegen nyelvoktatásának szabályozásáról szóló 85.511/1954. (II.21.) OM utasítás, AK 1954/8. 7.). Mádl Ferenc 1959 őszén kezdte meg az aspirantúrát, éppen akkor, amikor a képzés szabályait több tekintetben is jelentősen módosították. Az orosz nyelv tanulása elsődleges feladattá vált, azonban más nyelvek magas szintű ismeretével a nyelvi vizsgák (így az orosz tanulása) kiváltható volt (vö.: Az MTA elnöke, a művelődésügyi, az egészségügyi és a földművelésügyi miniszter 9/1959. MTA (AK 1959/21-22.) együttes utasítása az aspiránsképzés szabályozásáról 9. § (3) bekezdés c.) pont, valamint (4) bekezdés c.) pont). Bár Mádlnak (1955-ben szerzett) angol és német felsőfokú nyelvvizsgájára tekintettel a nyelvi vizsgát elengedték, ő a francia mellett oroszul is tanult ezekben az években. Míg azonban a francia nyelvet rendszeresen használta, orosz nyelvtudása – saját bevallása szerint – „*viszonylag gyenge*” maradt (1969.február 03-i feljegyzés, AL IX. osztály iratai 22. d., 1. dosszié), amit azonban nem önmagában, hanem az általa beszélt három másik nyelvhez képest kell értelmezni. Ez azt jelenti, hogy a hétköznapi társalgáson túlmenően az orosz elsősorban tudományos cikkek olvasására és fordítására használta (vö.: Mádl Ferenc 1973-as akadémiai törzslapja, Mádl Ferenc személyi iratai AL 45 Személyzeti Osztály 576/6. dosszié).

⁷⁸ A teljes anyag két helyen található: Intézeti kutatók nyelvvizsga ügyeinek, iratainak átadása. Feljegyzés a II. osztály részére (1965.november 15., AL IX. osztály iratai 87. d., 1. dosszié) és Intézeti kutatók nyelvvizsga ügyeinek, iratainak átadása. Feljegyzés a II. osztály részére (1965.november 15., AL IX. osztály iratai 10. d., 6. dosszié).

⁷⁹ Az Osztályközlemények első, Mádl által szerkesztett számának kézírata 1957.február 28-án nyerte el végleges formáját. A szám terjedelméből következően Szabó valószínűleg 1957. január elején jelölhette ki Mádl-t technikai szerkesztőnek.

⁸⁰ Az első általa szerkesztett lapszám az 1957 második felében (valószínűleg késő ősszel) megjelent VIII/2. szám volt. Érdemes megjegyezni, hogy Szabó Imre az akadémiai munkához kapcsolódó folyóiratok szerkesztésében elsősorban két emberre: Pap Tiborra, a pécsi jogi kar későbbi egyetemi tanárára és Mádl Ferencre támaszkodott. Az Osztályközlemények szerkesztését Mádl Paptól vette át, aki viszont továbbra is – egészen 1976-ban bekövetkezett haláláig – felelt (különböző beosztásokban) a Jogtudományi Közlönyért (lásd még: PAP Tibor (1921-1976), *Jogtudományi Közlöny* 1976. 3. sz. 109.p.). Pap Tiborra lásd még: KECSKÉS László: A polgári jog oktatása és kutatása a Pécsi Jogi Karon In ÁDÁM Antal (szerk.): *A Pécsi Jogi Kar 90 éve*, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2013. 210-212.p.), valamint: DUDÁS Attiláné Korinek Beáta Zsófia: „*Felejthetetlenül Pap Tibori*” In KAJTÁR István (szerk.): *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete, 1923-2008.*, Pécs, Pécsi Tudomány Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2008. 71-80.p.)

⁸¹ A II. Oszt. szervezete és összetétele 1958. (AL II. osztály iratai 68. d., 1. dosszié)

⁸² Mádl Ferenc önéletrajza (1959.július 22.) (AL II. osztály iratai 68. d., 2. dosszié)

⁸³ A technikai szerkesztő alkalmazásának előfeltétele volt, hogy „*szerkesztési gyakorlattal és nyelvismerettel*” rendelkezzen. „*A technikai szerkesztő ebben a minőségében a Kiadó megbízottja, és ellátja a technikai szerkesztéssel járó feladatokat (a kéziratok sajtó alá rendezése, fordításra kiadás, a fordítás imprimáltatása [nyomtatási engedély megadása – D.E], a korrektúra-folyamatok megszervezése, a kiadással kapcsolatos egyéb*

technikai feladatok elvégzése, stb.) [...] A fordítást és korrektúrát a technikai szerkesztő a Kiadóval együttműködve szervezi meg; mind az idegennyelvű szöveg kéziratát, mind pedig a korrektúrákat a szerzőknek javítás és imprimatúra végett megküldi.” (Határozati javaslat az Acta Juridica megindítására és szerkesztésére. Az ÁJB 1958.november 20-i ülésének jegyzőkönyvi mellékletei. AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié)

⁸⁴ Mádl Ferenc de jure 1960-tól, de facto 1958-tól dolgozott (mint technikai szerkesztő) az ÁJI-nek. L.: Mádl Ferenc személyzeti jellemzése (1984.05.17., Mádl Ferenc személyi iratai AL 45 Személyzeti Osztály 576/6. dosszié), valamint Kimutatás a másodállásban dolgozókról. Mádl Ferenc (1961.04.20., AL II. osztály iratai 69. d., 1. dosszié). Az Acta Juridica főszerkesztője ekkor Eörsi Gyula volt. A folyóirat megindításáról és az ezzel kapcsolatos személyi kérdésekről – így Mádl kijelöléséről is – az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság az 1958.11.20-i ülésén döntött (a jegyzőkönyv lelőhelye: AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié). A folyóirat alapítását azonban már a 1958.szeptember 20-i ülésen is tárgyalták.

⁸⁵ Kimutatás a másodállásban dolgozókról. Mádl Ferenc.1961.április 20. (AL II. osztály iratai 69. d., 1. dosszié)

⁸⁶ Arra, hogy Mádl pontosan mikor lett az Értésítő technikai szerkesztője, adat eddig nem került elő, de kézenfekvőnek látszik, hogy az Intézetbe kerülése után ez lett az egyik első feladata. Ezt az értelmezést alátámasztaná, hogy az 1957-ben megindult Értésítő első évfolyam második számában (1958) egy ismertetése (EÖRSI Gyula: Tervszerződések. Recenzió. *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értésítője* 1958. 2.sz. 315-325.p., a második évfolyamában (1959) pedig már egy tanulmánya is megjelent (MÁDL Ferenc: Az objektív felelősség történetéhez. *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értésítője* 1959. 1-2.sz. 101-146.p.). Mádl neve először egyébként csak az 1971.3. számban jelent meg az impresszumban (mint szerkesztő), tehát több mint egy évtizedig anonim dolgozott az egyes lapszámokon (ugyanis Szabó Imre ragaszkodott azon elv érvényesítéséhez, hogy nyomtatásban csak a kiadványért felelős személy neve jelenjen meg – ezt később Az akadémiai könyv- és folyóiratkiadásról szóló 10/1964. (AK 12.) MTA elnöki utasítás (134. p.) normatív formában is előírta).

⁸⁷ Eörsi Gyula levele az Akadémiai Kiadó igazgatójának, Bernát Györgynek (1968.január 24., AL IX. osztály iratai, 19. d., 1. dosszié).

⁸⁸ ID. TRÓCSÁNYI László: *Jogászi pályafutásom* (Budapest, 1995. Nagy és Trócsányi. 79.p.). Az emlék valószínűleg az 1970-es évekből származik, amikor Mádl már a folyóirat szerkesztője volt.

⁸⁹ Lásd például: az Acta Juridica 1959.október 02-i szerkesztőbizottsági ülésének meghívója (AL II. osztály iratai 169. d. 3. dosszié)

⁹⁰ Lásd például: az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság 1959.10.02-i ülésének meghívója, valamint az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság 1959.február 28-i ülésének jegyzőkönyve (AL II. osztály iratai 169. d. 3. dosszié), az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság 1958.szeptember 20-i és 1958. november 20-i ülésének jegyzőkönyvei (AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié).

⁹¹ Ilyen esetként említhető, amikor özv. Marton Gézáne Szabó Imréhez mint az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatójához fordult egy kérelemmel, azonban a választ a címzett mint a II. osztály osztálytitkára (Mádl Ferenc útján) adta meg (AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié). A hatáskörök megvonása ezen a területen azért okozott némi nehézséget, mert a csúcsvezetők egyszerre több testület vagy szerv vezetésében is jelen voltak. Erre – a hatalomkoncentrációra – utaltam a címben a két legfontosabb név (Szabó és Eörsi) megadásával.

⁹² A hatvanas évek végére Mádl Ferenc saját hatáskörben (nyilvánvalóan Szabóval és Eörsivel előzetesen leegyeztetve) intézte a lapszámok időzítését és a terjesztési engedélyek megadását is, tehát az összes, folyóiratkiadással kapcsolatos adminisztratív teendőt (lásd például: lapszámok ütemezése (Állam- és Jogtudomány, valamint Gazdaság és Jogtudomány, 1969.december 01. és Acta Juridica, 1969.december 01.); terjesztési engedély megadása, 1969.szeptember 19., lelőhelyük: AL IX. osztály iratai 48. d. 3. dosszié). Szerkesztőségi kondoleálás (1968.július 31., AL IX. osztály iratai 37. d. 4. dosszié).

⁹³ Egy késői, már nem Mádl Ferenc időszakához tartozó példaként lásd: Mádl Ferenc saját, a Közös Piac jogáról szóló könyvének szedési engedélyének megkérésére vonatkozó feljegyzést (1974.március 18., AL IX. osztály iratai, 68.d.). Ebből kiderül, hogy a szedési engedély kiállítása a megjelenés előtti utolsó lépcsőfok volt, a kérelemhez mellékelni kellett a lektori és szerkesztői jelentéseket, a szerzői nyilatkozatot és a Kiadói Főigazgatóság engedélyezési lapját. Hasonlóan: Bónis György: *A jogtudó értelmiség Magyarországon* című könyve szedési engedélyének (1971.március 24.) lelőhelye: AL IX. osztály iratai 58. d., „*Iktatott ügyiratok 1971. év. 100.177-100.216*” dosszié). Mádl időszakából: Bokor-Szegő, Hanna: *The New States and the International*

Law című könyve szedési engedélyének (d.n.) lelőhelye: AL IX. osztály iratai 28. d., 1. dosszié és AL IX. osztály iratai 26. d., 1969.október 1... (olvashatatlan).

⁹⁴ Az engedélyt az osztálytitkár adta meg, a kérelmet a szaktitkár (vagy megbízásából az illetékes előadó) készítette elő (ez a jogi témájú könyvek esetében 1969-ig legtöbbször Mádl Ferenc volt).

⁹⁵ Szabó frissen megválasztott osztálytitkárként markáns véleményt formált a II. osztály könyvkiadási gyakorlatáról, és a jövőre nézve szoros együttműködésről állapotott meg az Akadémiai Kiadó vezetőjével. Ennek részét képezte a technikai szerkesztés reformja, valamint az egyes munkafolyamatok rögzítése. Szabó többek között a minőség javítását tűzte ki célul. Mindezek alapján talán nem túlzás azt állítani, hogy az évek alatt ezen a területen folytatott kísérletei során Szabó végül Mádl Ferencben találta meg az ideális embert erre az összetett feladatra (Szabó elképzeléseire lásd: az MTA Elnöksége számára készített könyvkiadási beszámoló az 1955. évről (Az 1955.szeptember 13-i osztályvezetőségi ülés anyagai, AL II. Oszt. iratai 2. d., 7. dosszié).

⁹⁶ II. Oszt. szervezete és összetétele 1958. (AL II. Oszt. iratai 68. d., 1. dosszié).

⁹⁷ Vö.: az MTA Elnöksége számára készített könyvkiadási beszámoló az 1955. évről (Az 1955.szeptember 13-i osztályvezetőségi ülés anyagai, AL II. Oszt. iratai 2. d., 7. dosszié).

⁹⁸ A munka nagyságát jól érzékelteti Szabó Imre leköszönő osztálytitkárnak az egységes II. osztály utolsó osztálybeszámolójában tett egyik megjegyzése: „[a]z *Osztály munkájának jelentős részét képezi a könyv- és folyóiratkiadási tevékenység irányítása és ellenőrzése.*” (Az 1965. évi beszámoló II. melléklet 2. pontja, 6. p., AL II. Oszt. iratai 7. d., 2. dosszié).

⁹⁹ „...[M]ár gyermekkoromban is a kompromisszumokat kerestem, igyekeztem feloldani a nagy családon belüli konfliktusokat. Ez a békességtéremtési szándék később a habitusommá vált.” (MÁDL 2010.június 10.25.p.)

¹⁰⁰ Az Eörsi Gyula osztálytitkár által jegyzett, az ÁJB 1973. évi tevékenységéről szóló beszámoló például több helyen is kiemelten foglalkozik az osztály könyvkiadási gyakorlatával. Egyértelműen Mádl Ferenc munkájának elismerését jelentik az alábbi sorok: „Az *elmúlt évben az osztály két ülésén is foglalkozott a könyvkiadás kérdéseivel, és... [m]egállapította, hogy az Akadémiai Kiadó és az osztály kapcsolata kitűnő.*” (Beszámoló 4. p., ÁJB 1973. AL IX. osztály iratai 68. d.). A beszámoló részletesen leírja, hogy az osztály könyvkiadási gyakorlata alapvetően két elvre épül: egyrészt az osztály ívkeretének túltervezésére, másrészt az idegennyelvű társadalomtudományi könyvkiadás szorgalmazására (Beszámoló 18. p., ÁJB 1973. AL IX. osztály iratai 68. d.). Másképpen szólva Mádl Ferenc könyvkiadási tervvel kapcsolatos több évtizedes munkája, valamint ennek során kialakult kapcsolatrendszere jelentős mértékben hozzájárult a IX. osztály tagjai (így a saját) munkásságának külföldi megismertetéséhez. Ezt egyébként – név említése nélkül – az 1974. évi operatív könyvkiadási tervben maga az osztályülés is megállapította: „...az *Osztály jó néhány éve keretét komoly mértékben magyar munkák idegen nyelvű kiadásával tölti meg; ezzel mind az Osztály, mind a Kiadó elismerést érdemlő munkával nemzetközi ismeretséghez és elismertséghez juttatta mindenekelőtt a magyar közgazdaságtudományt és jogtudományt...*” (A IX. osztály könyvkiadási terve, 4.p., AL IX. osztály iratai 67. d., Az 1973.október 15-i osztályülés anyagai)

¹⁰¹ Az első megbízási szerződéssel kapcsolatos teljesítési igazolás (1971.december 06.) lelőhelye: AL IX. osztály iratai 58. d., „*Iktatott ügyiratok 1971. év. 100.177-100.216*” dosszié). Metzger Gyula feljegyzése, 1972.április 28. (AL IX. osztály iratai 63. d.) és megbízási szerződés az 1973. évi könyvkiadási terv elkészítésére (AL IX. osztály iratai 63. d.). Miután kezdetben megbízási szerződés alapján járt el, az osztályüléseken a könyvkiadási tervek tárgyalásakor az „*osztály szakértője*” titulussal hivatkoztak rá, vö. pl.: 1971.május 28-i osztályülés emlékeztetője, AL IX. osztály iratai 56. d., „*Az 1971.május 28-i osztályülés anyaga*” dosszié); 1971.november 05-i osztályülés emlékeztetője, AL IX. osztály iratai 56. d., „*Az 1971.november 05-i osztályülés anyaga*” dosszié).

¹⁰² Mádl Ferencet először 1970-ben választották az ÁJB tagjává (1970.április 29-i osztályülés emlékeztetője, AL IX. osztály iratai 59. d., „*Az Állam- és Jogtudományi Bizottság 1970-től*” dosszié).

¹⁰³ Ennek szép példája, amikor az 1975-ös könyvtervet Mádl Ferenc egy rektorhelyettesi fejléces papírra írt kísérőlevéllel küldte meg Metzger Gyula tudományos titkárnak (1974.október 16., AL IX. osztály iratai 68. d.)

¹⁰⁴ Lásd például: az 1972.július 03-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 59. d., Az 1973.október 15-i osztályülés anyagai), az 1973.október 15-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 67. d., Az 1973.október 15-i osztályülés anyagai), az 1973.április .25-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 67. d., Az 1973.április 25-i osztályülés anyagai), 1974.június 27-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 67. d., Az

1974.június 27-i osztályülés anyagai), 1977.június .23-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 88. d., 1. dosszié), 1977.november 16-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 88. d., 1. dosszié), 1978.május 19-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 88. d., 3. dosszié), 1978.december 04-i osztályülés emlékeztetője (AL IX. osztály iratai 88. d., 3. dosszié).

¹⁰⁵ 1977-ben a IX. osztály albizottságot hozott létre az osztály 8 éves (1977-1985 közötti időszakra vonatkozó) könyvkiadási koncepciójának előkészítésére. Az albizottság elnöke Kulcsár Kálmán, titkára Mádl Ferenc lett (1978.február 09., AL IX. osztály iratai 88. d., 4. dosszié). A 19 oldalas anyag jelentős részben Mádl Ferenc közel két évtizedes, e területen szerzett szaktudásából merített. Erre enged következtetni az osztályülés emlékeztetője, amely a titkár munkáját külön is megköszönte, illetve a koncepció szerkezete, amely a könyvkiadás mellett részletesen kitért a IX. osztály folyóiratainak helyzetére is (amiről Mádl szintén szerteágazó szaktudással rendelkezett). Az osztályülés értékelése és a koncepció lelőhelye: AL IX. osztály iratai 88. d., 3. dosszié. A korábbi, 5 éves (1976-1980) könyvkiadási tervet Mádl Ferenc még egymaga tervezte. A 26 oldalas anyagot az 1977.november 16-i osztályülés hagyta jóvá (AL IX. osztály iratai 88. d., 1. dosszié).

¹⁰⁶ A szaktitkársági munkatársak közül az általam vizsgált időszakban (1956-1971) csak ők ketten használták a vezeték- és utónév kezdőbetűiből álló kétbetűs szignót. A két szignó egy lapon látható: levél a *Terimpex* igazgatójának Gál Gyula aspirantúrája ügyében (1957.november 14., AL IX. osztály iratai 17. d., 3. dosszié).

¹⁰⁷ PAMLÉNYI Ervin: Fejér Klára (1911-1958) In *Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 8. 375-376.p.

¹⁰⁸ Interjú Kónya Sándorral (2021.május 10.). Családja számára készült visszaemlékezésében Mádl maga is utalt rá, hogy jó kapcsolatban voltak, MÁDL 2010. Kézirat

¹⁰⁹ Lásd például: a II. osztály 1960.július 07-i átirata az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályához a Diplomáciai Lexikon ügyében (AL II. osztály iratai 169. d., 1. dosszié). Az 1959-es Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon második, 1967-es kiadásának előkészítésével kapcsolatos akadémiai szervezőmunka nagyrészt Mádl Ferencre hárult. Az 1967-es kiadás jelentőségével kapcsolatban lásd. BUCSI Anikó: A Diplomáciai Lexikon 2018-as (első) kiadásáról. *Külügyi Műhely* 2021.2. sz. 249-254.p., illetve egyes nem érdemi ügyekben (például Ustor Endrének 1962.07.11-én küldött tájékoztató levél, AL IX. osztály iratai 17. d., 4. dosszié).

¹¹⁰ Lásd például: Tájékoztatás Kovacsics József doktori disszertációjának engedélyezése ügyében (1962.október 19., AL IX. osztály iratai 16. d., 6. dosszié). A hatvanas évek közepéről pedig: A Kutató Csoport 1966. évi külföldi tanulmányútjai (1965.augusztus 05., AL IX. osztály iratai 10. d., 2. dosszié).

¹¹¹ Ennek háttérében valószínűleg a párttagság hiányát kellene keresni.

¹¹² Azt, hogy Mádl Ferenc 1966 után már a szaktitkár általános helyettese, egyértelműen jelzi a Metzger Gyula által készített jutalmazási javaslat, amelyben Metzger konkrétan Mádl feladatai között említi, hogy „*távollétében helyettesíti a szaktitkárt.*” (1967.október 18., AL IX. osztály iratai 15. d., 5. dosszié). Hasonlóan: a szaktitkár feljegyzése az Elnöki Titkárság vezetőjének, hogy nyári szabadsága alatt Mádl Ferenc helyettesíti (1966.augusztus 05., AL IX. osztály iratai 10. d., 4. dosszié)

¹¹³ L. például: Póthitel engedélyezése az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszéke részére (1966.december 20., AL IX. osztály iratai 15. d., 5. dosszié), az ÁJI nemzetközi összehasonlító jogi konferenciájának költségvetése (1967.október 31., AL IX. osztály iratai 87. d.), 1967. október-november havi reprezentációs költségek elszámolása (1967.november 30, AL IX. osztály iratai 15. d., 2. dosszié), Összegzés kérése Csizmadia Andortól a IX. osztály számára Bónis György tudományos munkásságáról (1968.február 08., AL IX. osztály iratai 19. d., 1. dosszié), Feljegyzés Gergely István útiköltsége ügyében (1968.szeptember 28., AL IX. osztály iratai 37. d., 4. dosszié), Feljegyzés Lamm Vanda napidíja ügyében (1968.november 25., AL IX. osztály iratai 37. d., 4. dosszié), Feljegyzés A. G. Chloros professzor vízumigazoló lapja ügyében (1970.február 25., AL IX. osztály iratai 49. d., 1. dosszié), Feljegyzés az Agrártudományi Főiskola Növénytermesztési Tanszékének póthitele ügyében (1969.december 09., AL IX. osztály iratai 50. d., 1. dosszié), Feljegyzés Herczegh Géza genfi kiutazása ügyében (1969.december 10., AL IX. osztály iratai 50. d., 1. dosszié). Helyettesként eljárva kellett elkészítenie 1970-ben a IX. osztály osztályüléséről szóló hangulatjelentést az MTA Elnökségi Titkárság vezetőjének (1970.február 06., AL IX. osztály iratai 49. d., 1. dosszié). Érdemes ezt a mintegy féloldalas írást az előző évi, a szaktitkár által készített másfél oldalas jelentéssel összehasonlítani (1969.május 08., AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié). Mádl csak három szakmai kérdést említett röviden és tárgyilagosan (a levelező tagságra jelöltek fiatalabb életkorának

kedvező fogadtatását, az osztály által tagságra javasolt jelöltek közgyűlési szereplését, illetve a bizottsági munka „lanyhulásával” kapcsolatos elégedetlenség kifejezését).

¹¹⁴ Lásd például: Metzger Gyula féléhivatalos levele Mádl Ferencnek, amelynek záró formulája „*baráti üdvözléssel*” (1972.március 28., AL IX. osztály iratai 63. d.). Hasonlóan: Metzger Gyula 1972.január 13-i levele Mádl Ferencnek (AL IX. osztály iratai 63. d.). Mádl Ferenc USA-ból a IX. osztály szakitkarsági dolgozóinak (saját kollégáinak) írt levelében így „ugratta” főnökét, ami egyértelműen jó viszonyra utal: “*Gyula, gondolom, Neked lehet a legkomolyabb dolgod... de csak hajtsál; nemsokára jövök...*” (d.n., AL IX. osztály iratai 15. d., 3. dosszié)

¹¹⁴ „*Mádl Ferenc az Osztály jogi és nemzetközi szakreferense, ezen túlmenően a szakitkár helyettese. Munkáját lelkiismeretesen, önállóan látja el. Több esetben kezdeményező, és feladatkörében nemcsak a szokásos követelményeket elégíti ki, hanem jó meglátásaival, javaslataival igyekszik a feladatok megoldását hatékonyabbá tenni*” - áll a javaslat indokolásában, amellyel Metzger Gyula Mádl Ferenc fizetésének emelését kezdeményezte (1969.február 11., AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié).

¹¹⁵ „*Mádl Ferenc az Osztály jogi és nemzetközi szakreferense, ezen túlmenően a szakitkár helyettese. Munkáját lelkiismeretesen, önállóan látja el. Több esetben kezdeményező, és feladatkörében nemcsak a szokásos követelményeket elégíti ki, hanem jó meglátásaival, javaslataival igyekszik a feladatok megoldását hatékonyabbá tenni*” - áll a javaslat indokolásában, amellyel Metzger Gyula Mádl Ferenc fizetésének emelését kezdeményezte (1969.február 11., AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié).

¹¹⁶ EMBER Győző hozzászólása a II. osztály osztályvezetőségi beszámolójának vitájában. *Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 19/1. 58.p.

¹¹⁷ L. például: a III. Finnugor Kongresszusra Tallinnba kiküldendő akadémiai könyvválogatás ügyében az Akadémiai Könyvtár számára készült átiratot, amelyet a főosztályvezető helyett Mádl írt alá (1970.07.15, AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.), tudományos érdekű magánkiutazás támogatása...körrel az akadémiai intézetekhez (1970.06.29., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.) vagy a Nagy Szovjet Enciklopédia átdolgozott kéziratának megküldése az MSZMP KB részére (d.n., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.), továbbá “Összefoglaló a társadalomtudományi intézetek helyzetéről 1970. első felében” (1970.július 06, AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.).

¹¹⁸ Jogtudományokkal kapcsolatos szervezést igényelt például Mádl saját kiutazása Hamburgba (NSZK) a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Enciklopédia szerkesztőbizottsági ülésére (1970.augusztus 27., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.) vagy: Feljegyzés a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya részére az Indiai Társadalomtudományi Tanácsnak küldendő akadémiai anyagok ügyében (a feljegyzés szerint a IX. osztálytól vár anyagokat az indiai nagykövetség, vagyis így Mádlnak a saját szűkebb szakterületén belül kellett eljárnia (1970.június 22., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.), illetve: Az Állam- és Jogtudomány című folyóirat ívkeretének felemelése (1970.szeptember 25., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 10. d.) és feljegyzés Csizmadia Andor, a jogtörténeti munkacsoport vezetője külföldi útjának támogatása (1970.október 07., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 12. d.). Hasonlóan: Útjelentés Trócsányi László romániai útjáról (1970.november 04., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 13. d.); valamint Bónis György angliai meghívásának engedélyezése (1971.január 21., AL IX. osztály iratai 59 d., “*Iktatott ügyiratok 100.000-100.100*” dosszié).

¹¹⁹ Lásd például: a Pszichológiai Intézet együttműködése a CSTA Komensky Pedagógiai Intézetével (1970.december 02, AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.). Ez az ügy azért is érdekes, mert itt Mádl Ferencnek a Pszichológiai Intézet akkor kinevezett igazgatójával, Ádám Györggyel (1922-2013, igazgató: 1970-1972 között) kellett együttműködnie, aki később az ELTE rektoraként az egyik helyettesének őt jelölte ki (Az ELTE Levéltárában fennmaradt iratok egy kifejezetten jó és szoros bizalmi viszonyról tanúskodnak kettejük között, amelyek nyilvánvalóan hozzájárultak Mádl Ferenc egyetemi adminisztrációban folytatott karrierjének gyors felíveléséhez). L. még továbbá: NSZK-magyar kapcsolatok (1970.augusztus 10., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 10. d.), illetve a Feridun-alapítvány meghosszabbításának ügye (a Feridun-alapítvány háttérét l.: MTA 1912-es ügyrendje, 105. § (Feridun bej alapítványa, In KÓNYA 1994. 204-205.p. (1970.június 05., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 10. d.); a Bartók-évforduló megünneplése Szlovákiában (1970.augusztus 31., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 12. d.).

¹²⁰ Ugyancsak érdekes a Mádl által az UNESCO hosszútávú társadalompolitikai programjához kapcsolódó akadémiai intézeti vélemények összegyűjtését követően készített anyag, amely végül feljegyzés formájában Köpeczi Béla főtitkárhoz került felterjesztésre („*Észrevételek az UNESCO főigazgatójának 1970-76. évi*

hosszútávú tervezési-fejlesztési elképzeléseihez”, 1970.szeptember 30., AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.).

¹²¹ Feljegyzés intézeteink nemzetközi kapcsolatairól, 1970.október 08. (AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.). Vö.: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem nemzetközi kapcsolatainak helyzete és fejlesztési problémái [Seres Imre és Mádl Ferenc irányításával készítette az ELTE Rektori Hivatal Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya] Budapest., 1971.

¹²² Pályázati anyagát a IX. osztály elnöke más tanári pályázatokkal együtt véleményezte, és az ellen – Eörsi Gyula osztálytitkár-helyettes javaslatára – *“a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya nem emel[t] kifogást.”* Friss István osztályelnök feljegyzése a Személyzeti Osztály részére (1970.05.18., AL IX. osztály iratai 59. d., *“Az Állam- és Jogtudományi Bizottság 1970-től”* dosszié). A pályázat benyújtásának egyetlen nyoma maradt az anyagban: az erkölcsi bizonyítvány beszerzése, amelyet Metzger Gyula kért meg Mádl Ferenc számára (1970.február 12., AL IX. osztály iratai 49. d., 1. dosszié).

¹²³ Másodállás engedélyezése Mádl Ferenc részére (1969.szeptember 02., AL IX. osztály iratai 26. d.).

¹²⁴ Eörsi Gyula – talán leginkább az ÁJI-ben dolgozó fiatalabb kollégái (például Sárközy Tamás és Sólyom László) visszaemlékezéseinek köszönhetően – az utókor emlékezetében elsősorban joviális professzorként maradt meg. Ám Eörsi tudott kemény és kíméletlen is lenni, ha a hozzá véleményezésre megküldött anyagokkal szakmai vagy politikai szempontból (l. például: Ádám Antal, Benedek Ferenc vagy Zlinszky János aspiránsi és/vagy pályázati anyagait) nem értett egyet. Mindezt csupán azért fontos hangsúlyozni, hogy elismerő szavainak súlya és jelentősége megfelelően érzékeltethető legyen. Eörsi még az egyetemről ismerte Mádlt és kutatásait, az Akadémián pedig már 1956-ban együtt dolgozott vele. Mádl az ÁJI-ben az ő osztályára került, és kapcsolatuk a főnök-beosztotti viszony ellenére is közvetlen és szoros maradt. Mindez nem akadályozta meg Eörsit, hogy Mádl polgári jogi ismereteit az aspiránsi vizsgáján *“megfeleltre”* értékelje, majd pedig röviddel ezután kutatóként hozzászólva kollégája kandidátusi értekezéséhez, azt az egyik legjelentősebb munkának minősítse. Eörsi később is (egyetemi tanári pályázatánál, illetve akadémiai doktori értekezésekor) rendkívül pozitívan nyilatkozott Mádl teljesítményéről és eredményeiről, amelyeket a fentiek ismeretében saját, megalapozott véleményének kell tekintenünk.

¹²⁵ Lásd például: Metzger Gyula feljegyzése Gonda Lajosnak (1971.szeptember 27., AL IX. osztály iratai 58. d., *“Iktatott iratok 1971. év. 100.177-100.276.”* dosszié)

¹²⁶ Metzger Gyula 1972.január 13-i levele Mádl Ferencnek (AL IX. osztály iratai 63. d.).

¹²⁷ Az első teljesítési igazolás előzményként azt is rögzítette, hogy a IX. osztály elnöke, Friss akadémikus már közvetlenül Mádl távozása után felkérte az ELTE jogi karának docensét a következő évi (1972) könyvterv összeállítására. Mádl a munkával 1971. november végére készült el (Metzger Gyula feljegyzése Thész Jánosnak 1971.december 06., AL IX. osztály iratai 58. d., *“Iktatott iratok 1971. év. 100.177-100.276.”* dosszié).

¹²⁸ Az MTA IX. osztály 1965.június 23-i alakuló ülésének jegyzőkönyve (AL IX. osztály iratai 22. d., 2. dosszié).

¹²⁹ Hay Diana szíves közlése. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy Mádlt csak hónapokkal az osztály megalakulását követően kérték fel a szaktitkári feladatok ellátására.

¹³⁰ Erdey-Grúz Tibor főtitkár kinevezéséről szóló, 1965.október 07-én kelt értesítése (A család tulajdonában).

¹³¹ Az osztálytitkárt kezdetben a közgazdászok, az osztálytitkár-helyettest pedig a jogászok adták, így az osztálytitkár vezetése alatt álló szaktitkárság vezetői pozícióinak megosztása értelemszerűen ennek figyelembe vételével történt. A szaktitkár így a Mádlal egyidős, közgazdász végzettségű Metzger Gyula lett, aki 1963 óta levelezős közgazdasági aspiránsként tevékenykedett (témavezetője Osztrovszki György akadémikus volt), és közvetlenül kinevezése előtt került át az Országos Tervhivatalból az Akadémia állományába (Metzger Gyula kandidátusi anyaga, AL 200. TMB 98/2. d.).

¹³² ID. TRÓCSÁNYI 1995. 78.p.

¹³³ Lásd például: Feljegyzés a IX. osztály 1967. évi jutalomkeretének felosztásával kapcsolatban (1967.10.18., AL IX. osztály iratai 15. d., 5. dosszié).

¹³⁴ Metzger Gyula 1969.február 11-i feljegyzése (AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié). A feljegyzés mellékletéből kiderül, hogy Mádl, a szaktitkár-helyettes fizetése alig maradt el a szaktitkár fizetésétől (1967.02.01-i állapot szerint: Metzger Gyula havi alapbére 3800.-, Mádl Ferenc havi alapbére 3500.- forint volt)

¹³⁵ Jegyzőkönyv Mádl Ferenc doktori értekezésének nyilvános vitájáról (1974.február 28., 1.p., AL 200. TMB 350/3.)

¹³⁶ MÁDL 2000.június 10.25.p.

¹³⁷ Interjú Kónya Sándorral (Az interjút készítette: DOMANICZKY Endre 2021.május 10.)

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ A párttagság kérdésének liberális kezelését jól jelzi, hogy az 1980-as évek elején az ÁJI-ben dolgozó, vezetői utánpótlásként nyilvántartott 16 kutató között mindössze 5 párttagot találunk. L. bővebben: ÁJI-kimutatás [1980] (AL IX. osztály iratai 89. d., 6. dosszié).

¹⁴⁰ Interjú Kónya Sándorral (2021.május 10.)

¹⁴¹ Egyes anyagokban 1956, másutt 1955 szerepel; a kettő közül az előbbi tűnik valószínűbbnek. A Közalkalmazottak Szakszervezetére l. bővebben: GERELYES Ede (szerk.): *A Közalkalmazottak Szakszervezete történetéhez*. Budapest, 1970. Táncsics, különösen: 22-50.p.

¹⁴² Mádl Ferenc önéletrajza (1959.július 22.) (AL II. osztály iratai 68. d., 2. dosszié).

¹⁴³ „*Társadalmi munkát a szakszervezeten belül végez, nagyon lelkiismeretes. Politikai pártnak nem volt, jelenleg sem tagja.*” (1959.november 26., AL 200. TMB 699/429. dosszié).

¹⁴⁴ Mádl Ferenc adatlapja 2. oldal (1973.május 11., AL 200 TMB 350/3. d.)

¹⁴⁵ Közlemény. *Akadémiai Közlöny* 1967.2. sz. 14-15.p.

¹⁴⁶ A három pont a következő dokumentumból származik: Jegyzőkönyv az MTA Hivatala és Szakszervezeti Bizottsága által kibocsátott pályázati felhívásra beérkezett művek elbírálásának eredményéről (1966.december 23., AL IX. osztály iratai 10. doboz, 4. dosszié).

¹⁴⁷ Vö.: Az MSZMP XIII. kongresszusa a gazdaságról. Kádár János elvtárs vitaindító beszédéből (Részlet) *Közgazdasági Szemle* 1985. június, 675.p.

¹⁴⁸ OPLATKA András: Vendégségben Mádl Ferencnél, (<https://nava.hu/id/1192528/#>, Letöltés ideje 2021.augusztus 28.)

¹⁴⁹ Mádl András szíves közlése.

¹⁵⁰ Részletesen lásd: DOMANICZKY Endre: Mádl Ferenc, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének kutatója (1958-1968) (Megjelenés alatt a Jogtörténeti Szemlében).

¹⁵¹ Mádl Ferenc levele Csizmadia Andornak („*Bandi Bátyámnak!*”), dátum nélkül (valószínűleg 1965-ből), AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié).

¹⁵² Mádl Ferenc jellemzése (1984.május 17., AL 45 Személyzeti Osztály 576/6 dosszié).

¹⁵³ OPLATKA András: Vendégségben Mádl Ferencnél (<https://nava.hu/id/1192528/#>, Letöltés ideje: 2021.augusztus 28.)

¹⁵⁴ Így a fő- és másodállás utáni munkabér, az írások szerzői jogi díja, külföldi utak napidíja.

¹⁵⁵ Például 1965-ben, amikor elnöki jutalomban részesült (A MTA Gazdaság- és Jogtudományi Osztályának Közleményei 1. 170.), de a munkakönyve szerint jó munkáért 1958-ban kétszer, 1959-ben, 1960-ban, 1961-ben, 1962-ben, 1964-ben és 1966-ban egyszer kapott jutalmat (Mádl Ferenc munkakönyve 7-8., a család tulajdonában).

¹⁵⁶ Hivatalnokként – a rendelkezésre álló iratok szerint – fizetésemelést kapott 1957-ben (kétszer), 1958-ban (egyszer), 1959-ben (kétszer), 1966-ban (egyszer), 1969-ben (egyszer). 1956-ban főelőadóként került állományba, a főelőadó II. besorolást 1958-ban, a főelőadó I-es besorolást 1966-ban érte el (AL 45 Személyzeti Osztály 576/6, illetve Mádl Ferenc hagyatéka – a család tulajdonában).

¹⁵⁷ Tihanyban például gyakran együtt nyaralt Zlinszky Jánossal (Mádl András szíves közlése), Balatonalmádiban Peschka Vilmossal (LÁMM Vanda: Peschka Vilmos (1929-2006), *Magyar Tudomány* 2006/11. 1412.p.). Sólyom László a vele készült interjúban említést tett egy közös nyaralásról a balatonszabadi MTA-üdülőben (Interjú Sólyom Lászlóval, 2021.augusztus 31.).

¹⁵⁸ Lásd például: Mádl Ferenc önéletrajza (1959.július 22.) (AL II. osztály iratai 68. d., 2. dosszié)

¹⁵⁹ Az áttekintő táblázatot lásd: DOMANICZKY Endre: *Mádl Ferenc az Akadémián. Az első tizenöt év (1956-1971)* Budapest, 2021. 62 p. Kézirat

¹⁶⁰ Például az USA-ba konkrétan azért nem engedték el őket családként, nehogy ott maradjanak.

¹⁶¹ Például az olaszországi (turista)úthoz 1969-ben kapcsolódott egy hivatalos rész is az NSZK-ban (München) (Metzger Gyula feljegyzése a Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának, 1969.június 04., AL IX. osztály iratai, 48. d., 3. dosszié).

¹⁶² A Balatonról számos írásában és beszédében megemlékezett, és a róla készült interjúkban többen is (például: Mádl András és Gróh Gáspár) említették a vidékhez való erős és sokoldalú kötődését.

¹⁶³ Az akadémiai időszakban megtett (keleti és nyugati irányú) külföldi (hivatalos és magánjellegű) utazásairól összefoglalóan érdemes idézni a doktori kérelmében írtakat: „*Kb. 30-szor voltam külföldön, részben turistaként, többnyire azonban az Akadémia, az Egyetem, a Művelődésügyi Minisztérium, ill. más szervek kiküldetésében... Turistaként voltam Csehszlovákiában, Lengyelországban, Jugoszláviában és Olaszországban; szolgálati útlevéllel tudományos jellegű úton voltam Belgiumban, Finnországban, Franciaországban (többször is), Olaszországban (többször is), Portugáliában, az NDK-ban, a Szovjetunióban, Svédországban, az USA-ban és Nyugat-Németországban.*” (Mádl Ferenc önéletrajza, 1973.április 30., AL 200 TMB 350/3.)

¹⁶⁴ OPLATKA András: Vendégségben Mádl Ferencnél (<https://nava.hu/id/1192528/#>, Letöltés ideje: 2021.augusztus 28.).

¹⁶⁵ MÁDL András szíves közlése.

¹⁶⁶ Lásd például: Hangverseny a Tudós Klubban, 1967.november 24. (AL IX. osztály iratai, 15. d., 3. dosszié), Hangverseny a Tudós Klubban, 1970.január 20. (AL IX. osztály iratai, 46. d., 1. dosszié), Hangverseny a Tudós Klubban, 1970.február 16. (AL IX. osztály iratai, 46. d., 1. dosszié).

¹⁶⁷ Egy már a miniszteri időszakában adott interjúban ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott: „*Ha néha adódik egy szabad estém, igyekszem elmenni a színházba, Operába. [...] Nem tudnék különbséget tenni: a drámát, operát és a hangversenyt egyaránt szeretem.*” (“*Amit teszünk, a történelem fő sodrásába esik*” Interjú Mádl Ferenc miniszterrel. Tervezet, 1993.november 20, MNL-XIX-J-9-av, Mádl Ferenc miniszter iratai 17.d., Miniszteri Titkárság 4401-4500. dosszié).

¹⁶⁸ Lásd például: Feljegyzés a Gazdasági Hivatal részére, 1967. december havi reprezentáció (1967.november 30.), Feljegyzés a Gazdasági Hivatal részére, 1967. október-november havi reprezentációs költségek elszámolása (1967.november 30.) (AL IX. osztály iratai, 15. d., 2. dosszié).

¹⁶⁹ A Tudós Klubba még miniszterként is eljárt, erre több hozzá írt levélben is lehet találni utalást (lásd például: Tétényi Pál akadémikus 1993.március 23-i levele Mádl Ferencnek, MNL-XIX-J-9-av, Mádl Ferenc miniszter iratai 3.d., Miniszteri Titkárság 1101-1200. dosszié).